

BARDI TERÉZIA

A „RESPUBLICA CHRISTIANA” DIADALA
FALIKÁRPITOKON

LOTHARINGIAI V. KÁROLY HERCEG FIKTÍV DIADALMENETE

BUDÁN, 1686-BAN*

„*Gran Carlo han persuaso
Tue Geste il Mondo; Or contro l'empia Luna
Splenda d'Oro per Tè l'Aquila Bruna.*”

1683-ban Kara Musztafa, a török hadak vezére elérkezettnek látta az időt, hogy döntő csapást mérjen a Habsburg Birodalomra, és elfoglalja annak szívéét, Bécsét. Kara Musztafa 1683-as Bécs elleni hadjárata fordulópontot jelentett a török háborúk történetében. A Habsburgok új helyzettel szembesültek — 1529. évi ostroma óta ez volt az első alkalom, hogy a török veszély közvetlenül fenyegette a Habsburg Birodalom fővárosát. 1683. március 31-én Habsburg I. Lipót német-római császár és III. Sobieski János lengyel király megkötötte azt a szövetséget, amelynek később döntő szerepe lett Bécs felszabadításában: az ereje végső megfeszítésével Bécsét ostromló török sereget végül a lengyel csapatok segítségével futamították meg.¹

A törökök európai terjeszkedésének veszélyét felmérve jöllehet már II. Pius pápa politikájának vezérmotívuma a török elleni európai összefogás megteremtése, az oszmán-török birodalom visszaszorítására és a Szentföld visszafoglalására irányuló keresztahadjárat megszervezése volt, mégis XI. Ince pápa lett az a ragyogó egyház- és államfő, aki teljes diplomáciai, politikai, anyagi, és katonai arzenálja bevetésével egyesítette az európai nagyhatalmakat a török birodalom elleni végső győzelem érdekében. Közvetített Franciaország és a Habsburgok között, törökellenes szövetségeket szorgalmazott és erősített meg (a védnöksége és kezessége alatt megújított Szent Ligát [Sacra Lega], amelynek 1684. március 4-én Sobieski János lengyel király által aláírt alapító okiratához még március végén csatlakozott Habsburg I. Lipót és a Velencei Köztársaság, majd 1686. április 26-án Oroszország is). XI. Ince pápa Bécs felszabadítása után is döntő szerepet játszott a törökellenes harcokban, egyrészt pénzügyi támogatása, másrészt az európai törökellenes együttműködés megteremtése, az új Szent Liga létrehozásának és a szövetség fenntartásának ösztönzése, valamint XIV. Lajos francia király semlegességre kényszerítése révén.² Ince pápa reálpolitikusként jól látta, hogy francia fenyegetéssel a hátában az amúgy is gyakran a törökkel való békekötést szorgalmazó, egy határozott és esetleg döntő erejű törökellenes katonai fellépéstől meghátráló I. Lipót császár nem lesz képes erőit a török ellen fordítani, így a törökellenes harcok hatékonyságának alapvető feltételét XIV. Lajos semlegességében látta, s annak fejében, illetve a Szent Ligához való esetleges csatlakozás viszonzásaképp a pápa Bizánc trónját ígerte cserébe a francia királynak.

Az európai hadszíntér török hadállásainak és tartalékainak megritkításában, és a Közép- és Nyugat-Európára nehezedő terhek könnyítésében fontos szerepet töltött be

Oroszország is, amely Európa kelet-délkeleti hátvédjeként a Krím félsziget irányából könnyen két tűz közé szoríthatta a támadó török haderőket. XI. Ince pápa tervei a Szent Liga kibővítésén és megújításán keresztül egy még erősebb, egész Európát átfogó szövetség létrehozására irányultak, és e tervei megvalósításában leginkább Buonvisi³ bécsi, és Pallavicini lengyelországi nuncius közreműködésére támaszkodhatott.

XI. Ince több lépcsős törökellenes tervében a Magyar Királyság területének teljes felszabadítását a török egész Európából való kiszorítása követte. Ám a pápa tervei nem álltak meg Európa határainál: a középkori kereszties hadjáratok újjáélesztőjeként egyfajta új kereszties hadjáratot próbált megindítani, amelynek végső céljául a Szentföld felszabadítását tűzte ki.

A pápa nemcsak kiváló diplomatának, hanem kitűnő pénzügyesnek is bizonyult. Ő teremtette meg a törökellenes hadviselés pénzügyi alapjának döntő többségét is, amelyet I. Lipót kincstára nem tudott fedezni. Noha XI. Ince elődjétől üres kincstárat örökölt, kitűnő szervezéssel és pénzügyi tehetséggel hamar feltöltötte azt, adópolitikája, szigorú gazdasági intézkedései, és a katolikus hatalmak részéről nyert némi anyagi hozzájárulás nemcsak pénzügyei stabilizálását, hanem a törökellenes háború finanszírozását is lehetővé tették számára. Bécs ostroma és felszabadítása jelentette tulajdonképpen az első lépést azon az úton, amely végül Budának a török uralom alóli felszabadulásához vezetett, miután gyökeres változások álltak be a magyar hadszíntéren.

„A Mindenható Isten kegyelméből beköszöntött végül a Krisztus születése utáni 1686. esztendő, mely Budára vészt, a mieinknek szerencsét hozott. Lipót a haditanáccsal együtt egész télen azon fáradozott, hogy ne csak újoncozással, hanem a német fejedelmek segítőcsapataiból is, olyan hadsereget állítsanak föl, mely bizonyosan elég lesz Buda visszafoglalására. A császár ugyanis — a Lotharingiaival egyetértve — határozottan kitartott amellett, hogy a háború fő céljának a törökök e ‚fellegvárának‘ elfoglalásában kell állnia; főként azért, mert megsejtette, hogy ennek az egyetlen városnak a sorsától függ a háború további menete és a zavargó Magyarország nyugalma.”⁴

V. Károly Lipót (1643—1690) lotharingiai herceg,⁵ mint a Szent Liga egyik hadvezére fontos szerephez jutott a magyar hadszíntéren. Katonai stratégiájának kiindulópontja Buda visszafoglalása volt, majd ezután egy, a török betörésektől Európát megóvó védővonal kiépítését látta szükségesnek a Dráva, a Száva, a Duna, és a Maros folyók mentén. Meggyőződése szerint e folyók, és a hozzájuk tartozó területek elfoglalása nélkül békekötés esetén is állandó katonai konfliktus fenyegetné a határokat, s ez károsan befolyásolná a nyugat-európai hadviselést is.⁶ A török hadak Dunamenti felvonulási és élelmezési útvonalának Buda volt a kulcsa, és Buda volt a kijárat a török hátszög felé is. A város visszafoglalása megnyithatta az utat a keresztény sereg előtt a Török Birodalom szívébe, egészen Konstantinápolyig és Jeruzsálemig. Politikai és katonai jelentőségén túl a keresztény Magyar Királyság egykori fővárosának, a kereszténység erős várának, Budának a visszahódítása nagyon erős érzelmi és szimbolikus jelentőséget hordozott, hiszen visszafoglalása a magyar nemzettudatban a független magyar királyság visszaállításának reményét jelenthette.

A Sobieski III. János, Lotharingiai V. Károly és II. Miksa Emánuel kérésére pápai áldással megindult hadjárat során Buda visszavívására Magyarországon összegyűlt jelentős, sok nemzetből álló sereg öt hadtestre tagolódtott: fő hadtest, bajor csapatok, a

Dráva menti hadtest, erdélyi sereg, és a szolnoki hadtest, összesen 100.000 ember (ebből 51.000 császári katona, 14.300 magyar, 12.000 horvát, 8000 bajor, 7264 brandenburgi, 4700 szász, 4000 sváb, 3000 frank, 1500 felső-rajnamenti, és 1300 svéd katona.) A reguláris csapatok mellett sok önkéntes is érkezett szerte Európából, főleg nemesek, köztük magas rangú arisztokraták is.

Bár II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem Székesfehérvár ostromát és visszafoglalását javasolta, I. Lipót magáévá téve Lotharingiai Károly elképzelését, a Buda elleni támadás terve mellett döntött. 1686 júniusában a keresztény hadak meg is kezdték felvonulásukat Buda ellen. A lotharingiai herceg vezényelte fő hadtest Esztergomból vonult Buda felé a Duna jobb partján, a bajorok a bal parton haladva Pesthez közeledtek. Károly herceg naplója szerint az ostrom kezdetére csak a fő hadtest gyűlt Buda várához 44.750 emberrel, a többiek később érkeztek. Az ostromlottak megsegítésére érkező török segélycsapatok július 17-én körülvették Pestet, Lotharingiai Károly pedig másnap blokádnál vette Budát. A két császári hadvezér úgy egyezett meg, hogy a választófejedelem a Víziváros felől egyenesen a budai vár felé, míg a herceg a Duna, és az Alsóváros felől támad.

Az egyesült keresztény seregek elhúzódó, véres ostrom után, 1686. szeptember 2-án vetettek véget Buda 145 éves török uralmának.

Az ostrom lefolyásának leghitelesebb forrásai között találjuk a szemtanúk beszámolóit, naplóit, levelezését,⁷ amelyek egy része nyomtatásban is megjelent. Közöttük

A budai várpalota büfé-galériája 1912-ben a „Lotharingiai V. Károly herceg legyőzi a Buda török védői megsegítésére érkező török sereget, 1686. augusztus 8.” falkárpittal.

A kárpit: Martin-Guyon-Jacquard után, Charles Mitè Szőnyegmanufaktúra, Nancy, 305x400 cm, 1714-1718. Lappang

van Lotharingiai V. Károly 236 oldalas naplója, a herceg számos francia nyelvű autográf bejegyzésével, a herceg 1670—1689 közötti hadjáratát naplószerűen ismertető, 766 oldalas kötet,⁸ és az 1683—1689 közötti hadjáratáról beszámoló *Beschreibung der Feldzüge Herzog Karl v. Lothringen* című írás.

Az európai közvélemény nagy aggodalommal és naprakész tudósítások segítségével figyelte Buda 1686-os ostromát, majd a győzelemről addig nem tapasztalt sokaságú kiadvány híradásából szerzett tudomást. A győzelem híre hamar terjedt a hadrendben álló magyar csapatok, és az ország különböző részei között is: az öröm hangjai mellett az eseményeket ki-ki politikai meggyőződése szerint kommentálta. Számos egykorú szerző különleges isteni kegyelem jeleként említi, hogy a város ugyanazon a napon, szeptember 2-án szabadult fel, amelyen a törökök 145 éve elfoglalták azt.⁹ A dicső győzelmet megjósoló Marco d'Aviano így írt I. Lipót császárnak a diadalról: „...con mano tremante d'emozione. Siano lodati Gesù e Maria, Buda è stata presa d'assalto. Vostra Maesta Cesarea apprenderà i particolari [...]”¹⁰

Európa ünnepelt. A győzelemről értesülve Lotharingiai Károly hitvese már férje hazatérte előtt Te Deumot tartatott és győzelmi ünnepséget rendezett Innsbruckban.¹¹ Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel ellentétben azonban, aki Münchenben diadalmenettel koronázta meg budai győzelmét, a lotharingiai herceg nem kívánt ily módon végigvonulni Innsbruck utcáin: az ünneplést kerülő emberként levélben kérte feleségét, akadályozza meg, hogy hazatértekor nyilvánosan ünnepeljék, és hogy elkerülje a díszes fogadtatást, éjjel érkezett meg Innsbruckba.¹² Hadisikereit azonban a kortársak számos műben dicsőítették. Ahogy Európában egyre inkább keresztes hadjáratként tekintették a törökök elleni küzdelmet, a lotharingiai herceg személyét igen gyakran híres őseivel, a keresztes háborúk hőisével Bouillon Gottfrieddal állították párhuzamba, hadisikereit annak szentföldi haditetteihez hasonlították.¹³ Francesco Maria Pazzaglia egy ódában és egy szonettben emlékezett meg e győzelmekről, amelyeket Buda felszabadításának évében ki is adtak Velencében.¹⁴ A kereszténység védelmezőjének szerepében Károly herceg győzelmei révén megerősítette a Lotharingiai-ház dicsőségét és kontinuitását.

Míg a másik budai győző, II. Miksa Emánuel törökellenes haditetteit már a bajor választó életében monumentális alkotások sora dicsőítette, a Károly herceg törökellenes győzelmeit felmutató grandiózus műalkotások többségét majd fia, Lipót herceg¹⁵ rendeli meg. Így az apa haditetteinek felmutatása egyszerre emeli be Károly herceget és az örökébe lépő, apja sikereit folytató fiút Lipótot is a lotharingiai ház dicső tagjainak pantheonjába. Lipót herceg és hitvese Élisabeth-Charlotte (Erzsébet-Sarolta orléans-i hercegnő) 1698-as Nancy-i ünnepélyes bevonulásának ikonográfiai programjában az egyik diadalív dekorációját Lotharingiai V. Károly dicső emlékének szentelték.¹⁶ Károly hercegnek a magyar hadszíntéren, a török ellen aratott győzelmei álltak a középpontjában a temetésekor a Nancy-i székesegyházban fia által megrendezett gyászszertartás ikonográfiai programjának is.¹⁷ 1701-ben ugyancsak Lipót rendelte meg D. M. Gonzalez da Ponte metszetekkel illusztrált, Lotharingiai Károly tetteiről szóló munkájának kiadását,¹⁸ majd 1704-ben megjelent Sebastian Le Clerc párizsi metsző híres sorozata Károly herceg csatáiról, szöveg nélkül.¹⁹ A Le Clerc-sorozat kompozícióit felhasználó Johanna Sybilla Krausin-féle metszeteket pedig az augsburgi Jeremias Wolff adta ki *Les actions glorieuses de S. A. S. Charles duc de Lorraines* címmel.

A Lipót herceg megrendelésére készült, apja hadisikereinek emléket állító műalkotások közül a legkiemelkedőbb az a két kárpitsorozat, amely haditetteinek felmutatásával Károly herceget mint törökverő hőst, a Szent Kereszt, és a keresztény egyház kiemelkedő bajnokát, a kereszténység védelmezőjét dicsőíti.²⁰

A kárpitokat és az azok előzményéül szolgáló festménysorozatot feltehetőleg ünnepi alkalmak dekorációjaként rendelte meg a lotharingiai udvar.²¹ Rózsa György feltételezi, hogy az ikonográfiai programot egy — az innsbrucki lotharingiai udvarral kapcsolatban levő, és a magyar történelmet ismerő — tudós segített összeállítani.²² Az első, ú. n. „kis” kárpitsorozat öt darabból állt, és 1703—1710 között készült Charles Herbel (Nancy, 1650—Nancy, 1702) festménysorozata alapján. A második, a „nagy” sorozat 19 darabból állt, (ma 20 darab alkotja), ennek vázlatait Jean-Baptiste Durup (másképpen: Duru, Dureux; Párizs, 1662—Nancy, 1709), Jean Louis Guyon (Párizs, 1672 k.—Nancy, 1736), Jean-Baptiste Martin (? 1659 k.—Párizs, 1735), Claude Jaquard (? 1685—Nancy, 1736) és mások rajzolták. Ez a sorozat (beleszámítva két elveszett darab újrászövését) is, 1709—1725 között készült.²³

Mind a kis, mind a nagy sorozat darabjainak ikonográfiai programja a magyarországi törökellenes háborúkhoz kapcsolódik. A kis sorozat három kárpitja ábrázolja a Buda 1686-os felszabadítása körüli eseményeket, (*Buda bevétele; Szabad rablás Buda bevétele után — avagy Buda égése; Lotharingiai Károly herceg diadalmenete Buda várába 1686-ban*), a továbbiak pedig a következők: *A győzedelmes császári seregek zsákmányolnak a második mohácsi csata* (a nagyharsányi csatát nevezték így a kortársak) *után*;²⁴ *Erdély meghódítása és a meghódított erdélyi városok kulcsainak átadása Lotharingiai Károlynak*.²⁵ E sorozat három darabja (a két utóbbi, s a Buda bevételét ábrázoló) ma a bécsi Kunsthistorisches Museumban található.²⁶ A sorozat további két darabja — *Szabad rablás Buda bevétele után*, és a *Lotharingiai Károly herceg diadalmenete Buda várába 1686-ban* — a 19. századtól a II. Világháború végéig a budai királyi palotát díszítette. Ezekről sokáig úgy vélekedtek, hogy elvesztek vagy tönkrementek a háborúban, ám az 1950-es években a *Szabad rablás Buda bevétele után* című kárpit fölbukkant a nemzetközi műtárgypiacon, s miután azt a Nancy-i Musée Historique de Lorraine megvásárolta, ma ott található.²⁷ Majd a 20. század utolsó harmadában váratlanul eladásra került a *Lotharingiai Károly herceg diadalmenete Buda várába 1686-ban* című kárpit is, amelyet a Magyar Nemzeti Bank vett meg, és a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának adta letétként, s jelenleg a múzeum állandó kiállításán látható.²⁸

Az első, kis sorozat számára tehát Charles Herbel festménysorozata jelentett előképet. A festményeket Herbel valószínűleg még Lotharingiai Károly megrendelésére kezdte el, és ezek az innsbrucki Hofburgba kerültek.²⁹ A hagyomány szerint a herceg udvari festőjeként Herbel elkísérte Lotharingiai Károlyt hadjárataira, így a kutatás egy része a kompozíció, a bemutatott város- és tájábrázolások hitelességét a személyes élményen alapuló komponálásnak tulajdonítja.³⁰ Mivel Herbelnek a hadjáratokban való részvételéről eddig nem került elő írott forrás, mások, így Ch. Humbert, Rózsa György, s magam is úgy vélem, hogy Herbel kompozíciói a seregben szolgáló hadmérnökök rajzain alapulnak,³¹ s ez magyarázatot adhat a magyar főváros látképében található részlethibákra is.

A ryswijki békeszerződés, amelynek értelmében XIV. Lajos 1697-ben lemondott Lotharingia nagy részének birtoklásáról, 1698-ban visszaállította Lotharingia szuveren-

nitását, és ezzel lehetővé vált, hogy Lotharingiai V. Károly herceg fia Lipót, hazatérhesen, kíséretének tagjai között Herbellel, aki minden bizonnyal magával hozta a hadjáratokról készült festményeit Lotharingiába. Lipót és hitvese Élisabeth-Charlotte d'Orleans 1698. november 10-én diadalmenettel koronázta meg hazatérését Nancyba. A triumfus dekorációját Lipót udvari festői Charles Herbel és Claude Charles tervezték, akik két diadalívet emeltek a menet útvonalán, az egyiket Lipót herceg, a másikat apja, Lotharingiai V. Károly herceg tiszteletére. Ez utóbbin Herbel festményei Károly herceg török elleni hadjáratainak legfontosabb eseményeit ábrázolták, s minden valószínűség szerint azonosak voltak azokkal a képekkel, amelyeket Herbel magával vitt Innsbruckba, s amelyek ma az innsbrucki Hofburgban láthatók.³²

Herbel festményei közül ötöt használtak fel mintaként a kárpitokhoz, további ötöt soha nem szőtték meg. Ez utóbbiak: *Az érdi csata*³³, *Csata a török felmentő sereg ellen*³⁴, *A szentendrei csata*³⁵, *Vác visszafoglalása*³⁶, *A nagyharsányi, avagy a második mohácsi csata*.³⁷ *Az Erdély meghódítása és a meghódított erdélyi városok kulcsainak átadása Lotharingiai Károlynak*,³⁸ valamint a *Szabad rablás Buda bevétele után*³⁹ című kárpitokat oldalfordítottan szőtték meg.

Mint arra már fentebb utaltunk V. Károly herceg holttestét 1700-ban Nancyba vitték, ahol is fia, Lipót, a Nancy-i ferences templomban ünnepélyes gyászszertartást rendezett apja tiszteletére. Herbel festményei, amelyek 1698-ban a diadalívet díszítették, itt is az installáció részét alkották, majd ugyanitt újra megjelentek a herceg halálának első évfordulóján is.⁴⁰

Úgy tűnik a családi hagyományok, a francia királyi udvarban, Párizsban és Versaillesban 1700-ban tett látogatás, valamint felesége Élisabeth-Charlotte d'Orleans — XIV. Lajos unokatestvére, — hatására is Lipót herceg élénken érdeklődött a falikárpitok iránt. Gyűjteménye egy igen értékes sorozattal gyarapodott, amikor is XIV. Lajos egy *Nagy Sándor életét* bemutató, Le Brun kartonjai alapján készült kárpitsorozatot ajándékozott neki.⁴¹ Lipótnak a kárpitok iránti szeretete természetesen magával hozta a lotharingai kárpitszövés udvari mecenatúráját, az udvari megrendeléseket. A Lotharingiai Károly hadisikereit bemutató, 1703 és 1710 között készült, öt gobelinből álló első sorozat kartonjainak leszövést Lipót herceg Charles Mitè Nancy-beli szőnyegmanufaktúrájában rendelte meg.⁴² A kis kárpitsorozat mintájául Herbel 1701-ben újabb sorozatot festett Károly herceg győzelmeiről.⁴³ Charles Mitét már korábban, 1698-ban kinevezték udvari szövőmesternek, majd rábízta a Lotharingiai-ház ekkor már jelentékeny kárpitgyűjteményének gondozását és karbantartását is.⁴⁴ Mitè anyagi és társadalmi felemelkedése nyomán manufaktúrája látványosan fejlődött, és 1704-től kezdve újabb szövőmestereket is alkalmazott.⁴⁵

A kis sorozat három darabja vízszintes, kettő pedig álló formátumú. A két álló formátumú darabot csupán egy képkeretet imitáló bordűr fogja közre, a Lotharingiai-házra utaló motívumok (lotharingiai- és jeruzsálemi kereszték, Anjou-liliomok), sasok és halak ábrázolásával. Lenn, a bordűr közepén, a diadal pálmaágaiból, és gyümölcsökből alkotott kartusban latin, illetve a *Szabad rablás Buda bevétele után* című kárpiton, francia nyelvű felirat nevezi meg a kárpit témáját. A képmező felső részén, s a képtér bordűr szabta kereteit átörve, s a bordűrbe is átörve, Lotharingiai Károly törökellenes győzelmeire utaló, török hadijelvényekből és fegyverekből összeállított trofeumon a Lotharingiai-ház címere, amelyet

a címer fölött rangjelző zárt hercegi korona, lenn pedig az Aranygyapjas-rend jelvénye egészíti ki. A fentiek mellett a fekvő formátumú képeket jobbra és balra, a párizsi Királyi Gobelin Manufaktúra bordúrjeinek hatását mutató, egy-egy, hadijelvényekből, fegyverekből, hermákból, virágfüzérékből, valamint Lotharingiai V. Károlyra utaló, összefonódó betűkkel (L, C) díszített, szélesebb bordúr keretezi. A legdíszesebb kartust és a legrepresentatívabb címert a diadalmenetet ábrázoló kárpiton találjuk.

A fent ismertetett kis sorozat elkészülte után Lipót a későbbiekben még egy kárpit-együttest rendelt apja emlékére, az ún. „nagy” sorozatot.⁴⁶ A 19 kompozícióból álló második, nagyobb gobelinsorozat eredetileg 19 leltári tételből állt, ám a második világháború után az egyik, két részletből összevarrt darabot szétfejtették, és a két darab külön-külön került beletárolásra, így a sorozat jelenleg húsz leltári tételt tesz ki.

A már a kis sorozatban is megjelent témák felidézése (*Lotharingiai V. Károly herceg legyőzi a Buda török védői segítségére érkező török sereget* (1686. aug. 8.); *A janicsárok lemészárlása és szabad rablás Buda bevétele után* (döntő ütközet: 1686. szept. 2.); *Lotharingiai Károly diadalmenete Buda várába 1686-ban*⁴⁷; *Erdély meghódítása és a meghódított erdélyi városok kulcsainak átadása Lotharingiai Károlynak*.⁴⁸) mellett a

A budai várpalota diszlepcsőháza 1912-ben a „A janicsárok lemészárlása és szabad rablás Buda bevétele után” falkárpittal.

A kárpit: Ch. Herbel után, Ch. Mitè, Nancy, szőnyegmanufaktúra, 305x400 cm, 1701-1705, Nancy, Musée Historique Lorrain

nagy sorozat számos új jelenetet vonultat fel: *A pozsonyi csata* (1683. júl. 29.); *Bécs felszabadítása* (döntő győzelem: 1683. szept. 3.); *Bécs felszabadítása*⁴⁹; *A petronelli csata és Bécs megerősítése*⁵⁰; *A párkányi csata* (1683. okt. 9.); *Esztergom visszafoglalása* (1683. okt. 26.); *Vác visszafoglalása* (1684. jún. 27.); *A szentendrei csata* (1684. júl. 10.); *A török felmentő sereg legyőzése Érdenél az 1684-es budai ostrom során* (1684. júl. 22.)⁵¹; *Érsekújvár felszabadítása* (1685. aug. 16.); *A budai vár török védői meghódnak Lotharingiai Károly előtt*⁵²; *Szeged visszafoglalása, 1686* (1686. okt. 21.); *A nagyharsányi csata, 1687* (1687. aug. 12.); *Zsákmányolás a nagyharsányi csata után, 1687* (1687. aug. 12.); *Ütközet az eszéki híd mellett, 1687* (1687. okt. 5.).

Az eredetileg Nancyban levő sorozat 18 kárpitját ma a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzik.⁵³ Innen került a fennmaradó két kárpit, a *Lotharingiai V. Károly herceg legyőzi a Buda török védőinek megsegítésére érkező török sereget*, és a *Lotharingiai Károly diadalmenete Buda várába 1686-ban* a budai királyi palotába, ahonnan a II. Világháború végén tűntek el.⁵⁴

A második sorozat első kartonját, *A budai vár védői meghódnak Lotharingiai Károly előtt, 1686* című kárpitét, a Párizsból Nancyba hívott Jean Baptiste Durup készítette 1708-ban. Ő azonban 37 évesen hirtelen meghalt,⁵⁵ és halála után Lipót herceg Jean-Baptiste Martint (1659 k.—1735) hívta meg hogy folytassa munkáját. Martin, — mint azt művészneve, a Martin-des-Batailles is jelzi — híres csatajelenet-festő volt, kora kiemelkedő csataképfestőjének, Van der Meulennek a tanítványa. Volt tapasztalata a kárpitokhoz használt kartonok készítésében is, hiszen XIV. Lajos „hivatalos” csataképfestőjeként ő rajzolta a XIV. Lajos francia, és XI. Károly svéd király közötti háborút ábrázoló falikárpitok kartonjait a beauvais-i állami szövőmanufaktúra részére. Mindezen túl Vauban mellett hadmérnöki képesítést is szerzett.⁵⁶ A tájháttérret, a növényeket, és a bordűrök kartusait Martin segítse, a kíséretében érkezett Jean-Louis Guyon készítette. Segítségükre, Lipót hazahívta Rómából a fiatal Nancy-i festőt, Claude Jacquard-t (1685. április 7.—1736. július 8.) is.⁵⁷ Martin 1710. február 19-én érkezett Nancyba, és műhelyét az új operaház nagytermében rendezte be. A kartonsorozat befejezése után,⁵⁸ Herbelhez hasonlóan, Martin még egy festménysorozatot is készített a magyarországi törökellenes harcok történetéből. A hét, kisméretű festmény 1717-ben készült el,⁵⁹ befejezésük után Martin elhagyta Lotharingiát.

Rózsa György úgy véli, hogy a ma Innsbruckban őrzött festmények közül három — *A petronelli ütközet (avagy Bécs védeése 1683-ban)*,⁶⁰ *A második mohácsi csata*⁶¹, és *Erdély behódolása 1688-ban*⁶² — olyan szoros stiláris rokonságban áll a falikárpitokkal, hogy azok Martinnak és munkatársainak sajátkezü vázlataként (grand carton) értelmezhetők.⁶³ A Martin-műhelynek Lotharingiai Károly budai diadalmenetét ábrázoló kartonjáról készített egykorú másolatnak tartja Rózsa a krakkói Czartoryski-gyűjteményben őrzött egyik festményt, amelyet a kutatás addig Sobieski Jakab pozsonyi diadalmenetként azonosított.⁶⁴ Kompozícióik azonossága miatt ugyancsak a nagy sorozat kárpitjaihoz köt Rózsa egy Van Meulennek tulajdonított, 12 vörös-fekete krétarajzból álló vázlat-sorozatot⁶⁵ is, amely ma a bécsi Albertinában van.⁶⁶

A második, nagy sorozat kárpitjait 1709—1718 között Charles Mitè nancyi műhelyében szőtték le.⁶⁷ A kárpitok közül kettőt azonban már a 18. században pótolni kellett, mert abban a tűzvészben, amely 1719. január 2-ára virradó éjszakán tört ki a luneville-i

kastélyban, sok más értékes műtárggyal együtt elégték. A kárpitok pótlását azonban már nem a Mitè-műhely végezte. Mitè ugyanis anyagi problémák következtében gyakran keveredett konfliktusba alkalmazottaival, és a kellemetlen szituációk okán 1718-tól nem kapott további megrendeléseket az udvartól. Az udvari megrendelések elapadása súlyos anyagi válságba sodorta az addig virágzó⁶⁸ Mitè-manufaktúrát, amelyet Mitè 1721-ben kénytelen volt bezárni. Így a két elégett kárpitot 1724–1725 között a Mitè-manufaktúrából kivált Josse Bacor mester La Malgrange-i műhelyében szőtték újra.⁶⁹ A keretek vázlatát Dieduonné Coquolet (vagy Coclet, Couquelay) (1677–1743) készítette.⁷⁰ Technikai szempontból a második sorozat jobb minőségű, mint az első. Darbjait széles, az első sorozatéhoz hasonló, képkeretet imitáló bordűr veszi körül, a kompozíciók két oldalán egy-egy, a kisebb sorozaton nem alkalmazott lécutánzzal. Az alsóknál és a felsőknél szélesebb, jobb- és baloldali bordűrök motívumai (korinthuszi oszlopokat tartó, meg-görnyedt, török hermafingurák és fegyverekből összeállított diadaljelvények) az első sorozathoz hasonlóan, ám attól eltérő ikonográfiával és elrendezésben, ismét Lotharingiai Károly törökellenes győzelmeit idézik.

Az első sorozattal egyezően a második sorozat kárpitjainak bordűrjében a képmező felső részét is elfoglalva, zászlókból összeállított trofeumra helyezett, felül hercegi koronával, alul pedig az Aranygyapjas-rend láncával ékesített címer, lent pedig pálma- és babérágakkal keretezett kartus látható, amelyben latin nyelvű felirat adja meg a kompozíció témáját. A második sorozat darbjain azonban már nem a képtémához kapcsolódó, Lotharingiai Károly triumfusát erősítő elemként felmutatott lotharingiai címer látható, hanem a megrendelő Lipót herceg, illetve a hercegi pár (Lotharingiai Lipót és hitvese, Élisabeth-Charlotte d'Orleans) reprezentációját szolgálva, a lotharingiai és az orleansi címer együttes ábrázolása. Mind a címer, mind a kartus azonban jóval kisebb méretű az első sorozat darbjain megjelenőknél.

A nemrég szétfejtett kárpit darbjai tehát későbbiek a többinél, és bordűrjük is eltér azoktól: nincs festménykeret-utánzat; a felirat lenn egy fegyverekből összeállított trofeumra helyezett, volutákkal díszített kartusban található; a bordűrűt hadijelvények, fegyverek, páncélok, zászlók ábrázolása díszíti, amelyet a Lotharingiai-ház kettős keresztje, lángcsóva, Medúza-fejek, és római harcosok medaillonképei élénkítenek.⁷¹

Mind a festmény-, mind a falikárpit-sorozatok felvonultatják azt a fiktív, allegorikus jelenetet, amely a Buda várának visszafoglalása után a városba 1686-ban, győztesen bevonuló Lotharingiai Károlyt diadalkocsiján ülve ábrázolja. A két világháború közötti Budapest műtárgypiacán megjelent a Lotharingiai V. Károly, *diadalmenete Buda várába 1686-ban* című festmény,⁷² amelyet a kutatás a kárpitok lehetséges mintájaként azonosított. Az ágyúcsövön olvasható felirat alapján Horváth Henrik, aki 1932-ben elsőként publikálta a festményt, annak alkotójaként Heinrich H. Faustot⁷³ nevezte meg. Rózsa György a „Faust bin” felíratot nem a festő szignójaként, hanem jelentése alapján, az ágyú horderejére vonatkozó feliratként értelmezte: „Ököl vagyok”.⁷⁴ Bár Rózsa, Galavics és mások a kép festőjét Herbel egy követőjének tartják, a művész kiléte, illetve a kép és a kárpitok kapcsolata (a kárpit a festmény elnagyolt tükörképe) azonban még további tisztázásra szorul.⁷⁵ Galavics azt sugallja, hogy a festmény és a kárpitsorozatok kompozíciója ugyanarra a forrásra vezethető vissza: Herbel elveszett olajfestményére. A másolat készítését 1694-re, Herbel innsbrucki és bécsi tartózkodásának idejére teszi.⁷⁶

A festmény előterében ábrázolt, hatalmas diszkocsit húzó fehér lovakat a diadal babérágait tartó erényalakok kísérik kék, zöld, aranszínű és halvány lilába játszó barna ruhában, megnevezésük (*Constantia, Sapientia, Valor*) ruhájuk övén olvasható, (a baloldali első, takarásban ábrázolt figura megnevezése jobb karjánál, a másodiké pedig a fejénél látható). A közvetlenül a diszkocsi elé befogott két ló mellett babérkoszorút tartó, két vörösruhás nőalak halad. A háttérben egy egynyílású, felmagasodó, tagolt oromzatú, négy sűrű korinthusi oszloppal díszített diadalív látható. A diadalív nyílása melletti falsíkokat tagoló, egy-egy mély, félköríves záródású szoborfülkében ülőszobrok: a jobboldali fülkében I. Lipót, német-római császár és magyar király, a baloldaliban pedig XI. Ince pápa alakja, fölöttük az oromzaton pedig címerük látható. A magas koronázórész középső mezejében a lotharingiai herceget dicsőítő felirat olvasható: CAROLO QVINTO / SER.^{MO} LOTH.^{GIAE} DVCIET / TVRCARVM IN HVNGARIA / TRIVMPHATORI PERPETVO / 1686. A diadalív tetején antik görög istenek szobrai magasodnak: *Pallas Athene, Herakles, és Demeter*, amelyek a herceg Istentől kapott erényeit jelképezik.

A magyar katonák a diadalív baloldalán állnak, míg a császári főcsapat éppen áthalad alatta. A háttérben Budának, egy 17. századi, ismeretlen mester rézkarcára, s azon keresztül a Juvigny-Grescher-féle, az 1686-os ostromot ábrázoló kompozícióra visszamutató, fordított állású, Keletről bemutatott, hiteles ábrázolását látjuk.⁷⁷ A kép középterében, a Buda alatt elterülő mezőn az egyesült seregek már alakzatba felsorakozott, ágyúikból vezérüket köszöntő díszlövéseket leadó csapattestei láthatók.

Az égő Buda ábrázolása fölött egy puttó BVDA feliratú, míg a Várhegy és a Gellért-hegy közötti völgy fölött lebegő másik puttó a jelenetet értelmező, és keresztény seregek hősi példáját felmutató feliratú (VERI PRINCIPIS IMAGO / RENOVATA TRIVMPHATIVMAVORVM GLORIA / ET HEROICAE PROLIS EXEMPLAR / AETERNVM PROAVIS ET POSTERIS DECVS) iratszalogot tart: A hadidicsőség felmutatását szolgálják a diadalszekér hátsó részén elhelyezett, a herceg által visszahódított városok ábrázolásával és megnevezésével díszített zászlók is. A zászlók előtt, a diadalkocsin két, aranszínű ruhába öltözött nőalak áll, babérágot tartva a győztes hadvezér, Lotharingiai V. Károly feje fölé (utalás az antik római diadalmenetek hasonló elemére), és ugyancsak aranszínű ruhába öltözött, babérágot tartó nőalakok állnak a diadalkocsi bakjának két oldalán is. A bölcsesség, a jog, az igazságosság és az igazságos háború istennőjeként a Lotharingiai-ház címerével díszített diadalkocsit hajtó, s ábrázolása által a herceget mintegy mitikus hőssé emelő *Pallas Athene* allegorikus alakja nemcsak a lotharingiai herceg államférfiúi és hadvezéri bölcsességét és előrelátását, hanem a vezetésével az egyesült keresztény seregek által Budáért, a török ellen vívott harc jogos és igazságos voltát, s ezért a katonáknak a kiontott vér bűnétől való feloldozását is reprezentálja. (A kocsit hajtó sisakos nőalak *Athene* ábrázolása mellett az *Erő* allegorikus alakjaként is értelmezhető.) A kocsit kétoldalt kék ruhás, babérkoszorút tartó leányok kísérik, mögötte nemes török rabok vonuló csoportja jelenik meg. A győzelem jeleként a menet az ellenség földre hullt hadijelvényein, török zászlók során halad végig, az út mentén pedig a török seregek felszerelése, fegyverek, harci dobok, valamint mezítelen, halott török katonák hevernek. A győztes hadvezér kocsija a *Viszály* (*Széthúzás, Féltékenység*) legyőzött allegorikus alakján gördül át, a *Republica Christiana* megvalósítása, illetve az Európára nehezedeő, egyre nyomasztóbb oszmán-török katonai jelenlét visszaszorítása érdekében az

*Charles Herbel (?): Lotharingiai Károly diadalmenete Buda várába
1686. szeptember 2-án. 1694.
Budapesti Történeti Múzeum*

európai nagyhatalmak egymás közötti politikai-hatalmi harcainak pillanatnyi háttérbe-szorításával a török ellen létrehozott nagyhatalami szövetségi, illetve semlegességi rendszerekre utalva.

A kis kárpitsorozat azonos témát feldolgozó darabja, a *Lotharingiai V. Károly herceg diadalmenete Buda várába, 1686-ban* Galavics szerint a fenti festmény nyers, és fordított irányú másolata. A jelenet háttéréül Budának a már említett, 17. századi ismeretlen mester rézkarcán, illetve a Juvigny-Grescher-féle, az 1686-os ostromot ábrázoló kompozícióján alapuló, hiteles, fordított irányú, keleti nézete szolgál.⁷⁸

A diadalmenet a kép előterében halad jobbról-balra, a háttérben, bal oldalt álló diadalív felé. Az ókori diadalmenetek szokásával ellentétben, a festménnyel egyezően, a győztes hadvezér nem bigán áll, hanem gazdagon díszített, nyolc fehér ló húzta diadalkocsin ül, amely éppen elötünik a jobb oldalon ábrázolt ligetből. Az első hat lovat zöld, világos mályvaszínű és aranszínű ruhás, a diadal babérágait lengető allegorikus nőalak kíséri, míg a közvetlenül a díszkocsi elé befogott két lovat babérkoszorút tartó, vörössárga színben játszó selyembe öltözött két leány vezeti. A diadalkocsi fölött lebegő puttó tartotta iratszalagon felirat: VERI PRINCIPIS IMAGO. A kocsi bakján és végén két-két, aranszínű ruhás, s ugyancsak babérágakat tartó nőalak áll. A kocsi — amely a festménnyel megegyezően a lotharingiai címerrel ékes — hátsó részét színes zászlók díszítik. A címer mögött, a bakon *Pallas Athene* figurája (illetve az *Erő* allegorikus alakja)

*A Lotharingiai Károly
győzelmei című
kárpitsorozatból:
Lotharingiai Károly
diadalmenete
Buda várába, 1686-ban.*

A kis sorozatból,

*Ch. Herbel után, Ch. Mité, Nancy
szőnyegmanufaktúra, 1701-1710,
305x385cm.*

A Magyar Nemzeti Bank tulajdona

VERI-PRINCIPIS
IMAGO

CAROLVS
BV DAM
LAVBEATV
INCREDITV

jelenik meg, aki a kocsit hajtja. A kocsit két oldalt kísérő két-két nőalak, a teológiai erények allegóriái: *Prudentia*, *Fortitudo*, *Iustitia*, és *Temperantia*. A diadalkocsi mögött rabláncra fűzött török előkelők csoportja halad. A kocsit húzó nyolc ló előtt vonuló császári lovasság már éppen áthalad a háttérben levő diadalív alatt, míg a diadalív mögötti sík térségen alakzatba sorakozott csapattestek várakoznak vezérükre. A menet útját győzelmi jelként török zászlók borítják, kétoldalt pedig a földön, egyéb török katonai felszerelés, fegyverek, ágyúk, harci dobok, és halott török katonák láthatók. A törökön aratott győzelem egyben az európai keresztény hatalmak közötti viszálykodás, széthúzás, és féltékenység legyőzését is jelenti: a kocsi eltapossa, legyőzi a *Viszály* alakját.

A háttérben feltűnő magas diadalív a fentebb leírt festménnyel egyezően, egynyílású, magas záródással koronázott, nyílása mellett kétoldalt korinthuszi oszlopokat és pilasztereket látunk. A nyílás melletti oldalfalak mély, félköríves záródású szoborfülkéiben a festményen is ábrázolt ülőszobrok jelennek meg: a baloldali fülkében I. Lipót, német-római császár, a jobboldaliban XI. Ince pápa alakja, fölöttük az oromzati részben címerükkel. A magas koronázórész középső mezejéből hiányzik a lotharingiai herceget, mint törökverő hőst és Buda felszabadítóját dicsőítő felirat (CAROLO QVINTO/SER.^{MO} LOTH.^{GIAE} DVCIET /TVRCARVM IN HVNGARIA/TRIVMPHATORI PERPETVO/1686.) A festménnyel egyezően, a diadalív tetejét díszítő antik istenek (*Pallas Athene*, *Herakles*, *Demeter*) szobrai a herceg erényeit jelképezik. A diadalív jobb oldala mellett magyar lovasok csoportja. A kárpit alsó részén, gyümölcsfüzérékkel és pálmákkal övezett kartusban ugyancsak V. Károly lotharingiai herceget dicsőítő felirat áll: (CAROLVS/ BVDAM/ LAVREARVS/ INGREDIENS).⁷⁹

A második, nagy sorozat azonos témájú darabja ugyancsak a Budapesti Történeti Múzeumban őrzött festményhez kapcsolható, de a J. B. Martin és segédei kárpitján az allegória előadása jelentős változást mutat. A keret alsó sávján levő kartusnak az első sorozat feliratától eltérő szövegében megjelenik a törökellenes harcok keresztes hadjáratként való értelmezésének, a keresztény vallás triumfusának a gondolata is: HIC EST / IN CVJVS CONSPECTV / SILVIT ASIA, CVJVS ARMIS / ET VIRTUTIBVS RELIGIO TRIVMPHAVIT. A menet balról-jobbra, a festmény háttérében, jobboldalt álló, szintén egynyílású diadalív felé halad. A diadalív díszítése sokkal gazdagabb, mint az első sorozatbeli kárpiton és a budapesti festményen: magasabb talapzaton áll, nyílása két oldalán korinthizáló fejezetű oszloppárokkal tagolt, balusztrádokkal díszesen tagolt oromzat koronázza, rajta egy-egy török zászlókból és fegyverekből álló trófeum között Lotharingiai Károlyt ábrázoló medalion. A medalion mellett két oldalt két-két mitológiai alak. A diadalív melletti két szoborfülkében ismét csak XI. Ince pápa és I. Lipót császár és magyar király grandiózus ülőszobrait látjuk. A sűrűn egymás mellé helyezett motívumokból építkező, zsúfolt kompozíciójú kárpitról hiányoznak a festmény, és az első kárpitsorozat egyes motívumai: a kocsin álló, és az azt kísérő allegorikus nőalakok, a *Viszály* — illetve *Féltékenység* — eltaposott figurája, a diadalkocsit hajtó istennő [a bakon senki sem ül, a lovakat katonák vezetik], vagy a földre hanyatlott halott török katonák alakja.

Amint láttuk, Lotharingai Károly allegorikus budai diadalmenete három változatban készült el. A Budapesten őrzött festményt újabban Herbel egy követőjének tulajdonítják, és valószínűleg Herbel festményének másolata, vagy maga az eredeti. Az első sorozat megfelelő kárpitja nagyjából a festmény másolata, de a második sorozat — mint fentebb

*A Lotharingiai Károly győzelmei kárpitsorozatból:
Lotharingiai Károly diadalmenete Buda várába, 1686-ban.*

A nagy sorozatból, Martin-Guyon-Jacquard után Ch. Mitè, Nancy szőnyegmanufaktúra, 400x665 cm, 1712-1714.

Kunsthistorisches Museum, Bécs

említésre került — sokban eltér ettől, és egy különös játéknak lehetünk tanúi az allegorikus tárgy és a valóság kapcsolatában. A korábbi, első sorozatbeli kárpit megfogalmazása a reneszánsz diadalmenet-ábrázolásokhoz közelítő, míg a második már barokkos pompájú jelenet. A budapesti festmény és az első kárpit környezete, a földön szanaszét heverő török hadifelszerelés, a fegyverek, a csizmák és páncélok, továbbá a mezítelen, halott törökök, a festmény háterében a még lángoló vár képe a valóságot, a háború kegyetlenségét sugallja, a visszafoglalt város harcok utáni, a döntő pillanatokat követő állapotának megtapasztalását idézi. Ám a második kárpitnál a hivatalosan nagyvonalú allegória maga is egy valóságos történelmi jelenet képét veszi fel, bár a harcok átélésének élménye már nem mutatkozik. Ennek mestere sokkal kifinomultabb eszközökkel él: az előtérben egy ágyún, egy harci dobon, és két, lándzsahegyre szúrt török fejen kívül nincs más háborúra utaló elem, a háttérben álló diadalív felé húzódó úton pedig a győzők lába elé ünnepi szőnyegként kiterített török zászlókat látunk. Az alakokat a művész megnövelte, mintegy közelebb hozta a nézőhöz, és ezáltal hatásosabbá tette őket. A valóságos jelenet hatását fokozza, hogy az allegorikus nőalakok helyett magyar gyalogosok, hajdúk, és császári lovasok tűnnek fel,⁸⁰ a hangsúly — a hadvezéren túl — a katonákon van. A díszkocsi mellett álló tisztek hős vezérükre tekintenek, a menetet magyar- és csá-

Az „Erdély meghódítása és a meghódított erdélyi városok kulcsainak átadása Lotharingiai Károlynak, 1688.” című kárpit az 1896-os Millenniumi Országos Kiállítás LV-ös termében.

A kis sorozatból, Ch. Herbel után Charles Mitè, Nancy Szőnyegmanufaktúra, 307x315 cm, 1701-1710.

Bécs, Kunsthistorisches Museum

szári katonák alkotják, a háttérben jelentős csapatok láthatók. A herceg divatos díszruhát visel, míg a festményen és az első sorozat kárpitján ruházata római hőst idéző, antikizáló páncél, amelyre a diadalmas győző bíbor köpenye borul. Hajviselete is megváltozott, az első kárpiton haja laza hullámokban hull alá, ám a másodikon hosszú, elegánsan fésült allonge parókát visel. A két különféle ábrázolásmódnak megfelelően a herceg marsallbotjának megjelenése is eltérő. A festményen és az első kárpiton térdére támasztva áll, a második kárpiton pedig erőteljesen, színpadias mozdulattal, előre mutat vele, míg bal kezét térdén nyugtatja. A nagyszabású, ünnepélyesen elegáns megoldásokkal összhangban a diadalív arányai és díszítései is grandiózusak. A festmény és az első sorozat kárpitja egy nyilvánvalóan fiktív esemény mitologikus-allegorikus megfogalmazását adja — valós környezetben. Barokk eleganciája és hűvös pompájával együtt is a második kárpit — bár az egész kompozíció távolságtartóan mozdulatlan, szinte egy kimerevített pillanat ábrázolása — Buda reális látképével a háttérben, kiegészülve a hús-vér szereplők felsorakoztatásával, valamint a herceg divatos ruhája és a különböző egyenruhák gondos kidolgozása következtében, már nem egy látványos fikció, inkább a közelmúlt egy valós jelenetének megörökítését sugallja. Károly herceg még életben volt, amikor a festményt a hadjárat során megkomponálták, és röviddel az első kárpitsorozat megszövése előtt halt meg. Amikor azonban a második sorozat szövésébe kezdtek, már több, mint egy

évtizede halott volt, tehát a változások nem az ő kezdeményezésére történtek. Bár a két sorozat eltérő eszközökkel él, Lipót herceg apja alakjának mind allegorikus, mind valós ábrázolásával, hősi és diadalmas tetteinek felmutatásával a Lotharingiai-ház, a család dicső múltjára, Európa és a kereszténység történetében játszott döntő fontosságú szerepére emlékezteti a nézőt, apjának dicsőítése által maga a Lotharingiai-ház magasztosul fel, az apa diadalai révén maga a Lotharingiai-ház triumfál.

Ami viszont a tényeket illeti, Lotharingiai Károly 1686-ban egyáltalán nem vonult be diadalmenetben Budára. Az osztrák kapucinusok évkönyve szerint Marco d'Aviano a Boldogságos Szűz szobrával, mint diadaljelvénnel vonult be a várba, majd a Szent István templomba [sic!], ahol ünnepi Te Deumot tartott.⁸¹ A Mária-szobor üzenete mindenki számára egyértelmű volt: egyfelől szimbolikusan is megerősítette, hogy a győzelmet Mária közbenjárásának tulajdonítják, másfelől, a keresztény seregek számára mintegy az antik triumfusok mintájára a sereg előtt vitt diadaljelvényként, a keresztény vallás szimbólumaként jelezte a muszlim hit, a muszlim világ vereségét. Egykorú németalföldi források szerint szeptember 3-án Marco d'Aviano az ünneplő sereg közepette azzal a póznára erősített Szent József képpel vonult fel a várba amelyet I. Lipót ajándékozott neki, amikor a szerzetes az 1686-os hadjáratba indult⁸² és amelyet egy rúdra tűzve, a csapatjelvények mintájára, a csatákban a harcosok előtt vittek. A kapucinus szerzetes miséjén a „Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit” zsolnárt vezérgondolatul véve mondta hálaadó beszédét.⁸³

Bél Mátyás azt írja, hogy szeptember harmadikán a vezérek diadalmenetben vonultak be a városba, majd „...miután megtisztították a barbár mocsoktól Szent István templomát, elénekelték Szent Ambrus himnuszát” (a Te Deumot).⁸⁴

A vezérek diadalmenetét, és a Nagyboldogasszony templomban tartott „hivatalos” hálaadó misét, a Te Deumot, azonban egykorú forrásaink nem erősítik meg. Amennyiben már valóban szeptember 3-án hálát adtak a templomban, minden bizonnyal csupán arról lehetett szó, hogy megtisztították a várbeli Nagyboldogasszony templomot a sebesültektől és holttestektől, a romoktól, valamint, hogy kihordták onnan az muszlim vallásgyakorlat kellékeit, illetve az egyéb, a török időkben odakerült berendezési tárgyat, majd rövid hálaadó imát mondtak. Valószínűbbnek tarthatóak azonban azoknak a forrásoknak a híradásai, amelyekből arról értesülünk, hogy a fojtogató füstfelhő és korom miatt szeptember 3-án nem tudtak Te Deumot tartani az egyébként épen maradt Nagyboldogasszony templomban, ezért a vezérek, Lotharingiai Károly és a tábornokok, aznap a bajor választó körletébe vonultak, és az egész hadsereg jelenlétében, az ágyúk diszlövésői, és trombitászó mellett, annak a Gellért-hegy tövében álló vezéri sátrában hálaadást tartottak, elénekelve a Te Deumot.⁸⁵ Grimani jelentésében kiemeli a hálaadás ünnepélyességét, a ruhák pompáját, valamint, hogy a város és a tábor összes lövegéből diszlövészeket adtak le, a bajor körülzárási vonalon pedig az örömujjongás jeleként aknákat robbantottak fel.⁸⁶ Federigo Cornaro egy ünnepi ebédéről tudósít Caraffa tábornoknál, amelyen a győztes generálisok vettek részt.⁸⁷

Budát visszahódították. Egész Európa fellélegzett, és további győzelmekben, a törökök kiűzésében, és a Szentföld felszabadításában reménykedett.

*

A tárgyalt festmény- és kárpitsorozatok különleges helyet foglalnak el a magyarországi törökellenes harcoknak emléket állító alkotások sorában. Hozzájuk hasonló monumentális, magas kvalitású és gazdagságú műalkotások a Buda visszafoglalása körüli időkben zajló hadieseményekről és magáról a visszafoglalásról nem ismeretesek.

Mint fentebb volt róla szó, a pompás mobiliák közül négy kárpit a 19. század második felétől a bécsi császári gyűjteményekből Magyarországra került, és a budai királyi rezidenciát díszítette. Közülük kettő megjelenik a budai királyi palota belső tereiről 1912-ben készült fotókon, így a *Lotharingiai V. Károly herceg legyőzi a Buda török védői megsegítésére érkező török sereget, 1686 augusztus 8.* című kárpit, amely a Hauszmann Alajos által átalakított budai királyi várban egy többfunkciós reprezentatív térben függött, a dunai traktus teljességében végighúzódo, úgynevezett buffet-galériában, amelyet fogadásokra, díszbédékre és bálókra is használtak. A másik kárpit, a *Janicsárok lemészárlása és szabad rablás Buda bevétele után, 1686 szeptember 2.* 1900 után az I. Ferenc József magyar király számára kialakított fejedelmi lakosztály lépcsőcsarnokát díszítette.⁸⁸ A budavári kárpitok közül kettő (a nagy sorozatból, a *Lotharingiai V. Károly herceg legyőzi a Buda török védői megsegítésére érkező török sereget* és a *Szabad rablás Buda bevétele után* máig lappang.)

Az első sorozat egy további darabja, az *Erdély meghódítása és a meghódított erdélyi városok kulcsainak átadása Lotharingiai Károlynak* szerepelt az 1896-os milleniumi kiállításon, — ahová Bécsből érkezett — ám nem az Eszterháza kastélyinterieurjeit bemutató terem sorban kapott helyet, (mint ahogyan helyét eddig meghatározták) hanem ettől egy kicsit távolabb, a Habsburgok korát bemutató egységben, a magyar művészi ipar csoportjában, az LV-es teremben, ahol a 12 hónapot illusztráló, gobelin hímzésű kárpittal bevont Esterházy-ülögarnitúra két karosszéke mögötti falon látható.⁸⁹

Csak remélni tudjuk, hogy a kis sorozatnak a 20. században a nemzetközi műtárgypiacon eladott, s ma Franciaországban, illetve Magyarországon levő két kárpitja után a 21. században a nagy sorozatnak egykor a budai királyi palotát díszítő két kárpitja is felbukkan, s amennyiben a műkereskedelemben, úgy reméljük, hogy ismét magyar közgyűjteménybe kerül majd.

JEGYZETEK

1. Itt szeretném megköszönni a Magyar Nemzeti Banknak, illetve munkatársainak, mindenk előtt Iglódy-Csathó Judit kommunikációs igazgatónak és sajtószóvivőnek, Strohmayr Erika kommunikációs szakértőnek, és Bartos Gyula fotóművésznek, valamint a Budapesti Történeti Múzeumnak a cikket kísérő fotóanyag közléséhez nyújtott önzetlen segítségét.

2. XI. Ince pápa szereplését nagyra értékelik kortársai, és az utókor is. „Az egyetemes keresztény szellem jelentőségét...” hangsúlyozva SZEKFI kiemeli XI. Ince politikai és anyagi szerepvállalását. Vö.: HÖMAN Bálint—SZEKFI Gyula: *Magyar történet.* V., 361.; Továbbá KLOPP 1882; FRAKNÓI 1886; KÁROLYI 1886; FRAKNÓI 1903; FRAKNÓI 1903/2; IMMICH 1900; PASTOR 1930.

3. Buonvisi szerepét már kortársai is többször méltatták. Sobieski lengyel király például így írt a nunciusnak: „Mivel a Budavára ellen indított hadivállalat létesítésében Méltóságod bölcs tanácsával és másképp is nagy mértékben közreműködött, már most, mielőtt a vár megvívásának hírére vettük volna, szerencsekívánatainkat előjegyezzük és elismerésünket fejezzük ki érdemeiért, melyeket ezen, a császári felségre és az egész kereszténységre nézve kiváló fontosságú tény körül szerzett.” Sobieski levele S. J. Buonvisihez. 1686. augusztus 14. id. FRAKNÓI 1903, 465—466, 1500. j. (hibás számozás miatt 1499).; „Buonvisi] Buda ostro-

ma megindításának fő ösztönzője”. Sobieski levele S. J. Buonvisihez 1686. augusztus 19. id. FRAKNÓI II. O. Buonvisi működéséhez ld. még: FRAKNÓI, 1886.

4. BÉL 1986, 19.

5. Az 1643. április 3-án született Lotharingiai V. Károly Lipót herceg XIV. Lajos francia király nyomására nagybátyjával egyetemben kénytelen volt elhagyni lotharingiai birtokait. Lajos ellenséges magatartása Franciaország ellenségének, I. Lipót német-római császárnak szolgálatába vezette. sőt a későbbiek során feleségül vette I. Lipót húgát, Eleonora Maria özvegy lengyel királynét is. 1679 és 1690 között Tirol kormányzójának posztját töltötte be. 1683-ban kinevezést nyert a császári hadak fővezérévé. Hadi képességeit még ugyanezen évben sikerült megcsillogtatnia, amikor Sobieski János lengyel király oldalán részt vett Bécs felszabadításában (1683. szeptember 12.). 1683. október 9-én újabb vereséget mért a törökre, ezúttal Párkánynál. Lipót császár parancsát teljesítve elfoglalta Érsekújvárt, sőt Esztergomot is, majd rábirta a császárt, hogy az 1686-os hadjáratban — az Udvari Haditanács tervével ellentétben — ne Székesfehérvár, hanem Buda ostromát rendelje el. A Budát ostromló egyesült keresztény hadak főparancsnokságát Lipót a hercegnek adta, a bajor választófejedelem, II. Miksa Emánuel, külön hadtestet vezetett, és ugyan össze kellett hangolniuk hadműveleteiket, ám az mégis önálló parancsnokként viselkedett. (Lotharingai Károly így írt a kialakult helyzetről feleségének, Eleonora Marianak: „Jó reménységgel indulok Magyarországra, Buda alá. Nagy nehézségek fenyegetnek. Miksa Emánuel külön hadműveleteket vezet. Főparancsnokságom csak névleges inkább. Cselszövései a harcmezőn is gáncsot vetnek nekem. Isten, remélem, majd mégis megsegít, és dicsőséges hadjárat után fog visszavezetni karjaidba...” In: R. VÁRKONYI, Ágnes: *Buda visszavívása, 1686*. Budapest, 1984. 198.) A lotharingiai herceg török elleni győzelmei Buda visszavívása után sem szakadtak meg, győzelmet aratott Nagyharsánynál, majd Péterváradon. XIV. Lajos hadüzenete után a nyugati hadszíntérre vezényelték, ahol szintén diadalra vezette a császári csapatokat, például Mainnál és Bonnánál. Pályáját azonban a korszakban súlyosnak számító betegség, a vírusos torokgyulladás (egykorú nevén torokgyík) félbeszakította, a herceg viszonylag fiatalon, 47 évesen belehalt betegségébe.

A hercegről s a vele való személyes találkozásokról így emlékezik meg Cserei Mihály: „1683. Látván a német császár, hogy a török hite ellen a békességet felrúgta, és már egyetlenegy fortalíciumát el is vette, hogy készületlen ne találtaessék, a Lotharingiai Carolus herceget ... constituálván mezei legfőbb generálnak, huszonnégy ezer emberből álló armádát commendőja alá biza és megparancsolá, hogy Érsekújvárt obsideálja. Ez a herceg a francia királytól kiüzetvén Lotharingiából, a spanyolhoz futott vala, ott árestáltatván a német császár instantiájára bocsátaték el, és a császár udvarához jöve, s annakutána a török ellen dicsőségesen hadakozék az egész kereszténység csudájára; csendes, alázatos ember vala, a mely köntösben láttam, alig ért volna negyven ötven forintot; különben az ellenség ellen mint az orosz lány ügy ment, és mása nem volt a mi időnkben hadi mesterségre.” In: [KAZINCZY, Gábor]: *Cserei Mihály históriája*. A szerző eredeti kéziratából Kazinczy Gábor által. Pesth, 1852. 133, 134; Életéről bővebben ld.: WENTZKE, Paul: *Feldherr des Kaisers, Leben und Taten Herzog Karl V. von Lothringen*. Leipzig, Koehler et Ameleng, 1943; ETIENNE, Jean Louis: *Charles V., Duc de Lorraine*. Diss., Nancy, 1968; BARKER, Thomas: *Doppeladler und Halbmond*. Styria, 1982; URBANSKI, Hans: *Karl von Lothringen. Österreichischer Türkensieger*. Biographie. Wien, Amalthe, 1983.

6. KÁROLYI Árpád: *Buda és Pest visszavívása 1686-ban*. A kétszázötven éves évfordulóra átdolgozta és kibővítette WELLMANN Imre. Budapest, 1936. 35.

7. A magyar politikai körök egyik táborába tartoztak azok, akik nem tudtak elvonatkoztatni attól a tényről, hogy a várat ugyan visszavették a töröktől, de az osztrák császár seregei révén, míg más beszámolókból a császár oldalán álló magyar körök álláspontját ismerhetjük meg. A két tábor híradása közötti különbséget jól érzékelteti a kortárs levelezés, ezekből néhány példa: In: GEGEI Vass. MHH, Budapest, 1896, 58.; OTTLIK, MHH, Budapest, 1896, 38, 50–51; Csáki László levele a budai táborból, MHH; ALVINCZI, Vol. II.: 3; FRESCHOT, Ristretto: 497; Del MIONI. In Lucca, per Salvate Giandom. Maresc[andoli]. Con lizenza de' Superiori. [é. n.] [1686]], 225, 226.

8. *Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról*, 1686. Szerk: KUN József. Bev.: NAGY László. Ford., és sajtó alá rend., a szójegyzéket és a mutatókat írta: MOLLAY Károly. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest 1986.; *Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról*. Ford: MOLLAY, K., Bev. NAGY, L., szerk. KUN, J., Budapest, 1991.

9. „1686. ...Ebben az esztendőben vétetik meg a` Fels. Római Imperátornak és kegyelmes koránás Királyunknak győzedelmeskedő fényes armádája által véres ostrommal híres emlékezető Buda-vára, régi nagy emlékezető Magyar Királyok` kedves lakó helye, ugyanazon napon, mellyen, Istennek titkos ítéletéből, hajdan a` törököknek kezébe deventiált volt; ugyminat Szent Mihály` havának második napján.” In: RUMY KÁROLY György: *Monumenta Hungarica sermone nativo scripta, az-az a magyaroknak magyar nyelven írt emlékezetes írásaik* Pest, 1815, I., 89–90.

10. PATRIARCA 1963, 85.

11. Ld: Giornale quattordicesimo dal Campo Cesareo a tre hore distante da Buda alli./ Settembre 1686 [...] // 1686 [in Bologna per Giacomo Monti...1686]

12. Ld. még 10. HUMBERT 1980, 130, 132.; id.: RÓZSA 1959, 93.; GALAVICS 1986, 128, j., 283; RÓZSA 1989, 221.

13. Vö. Filippo CAPISTRELLI szonettje, In: MAIETTA: *Poesie di diversi autori per la gloriosa conquista fatta dall'Armi Cesaree Della real Citta di Buda ...* raccolte da Giuseppe Ambrogio Maietta..., Roma, 1686., 2. Bouillon Gottfriedhoz hasonlítja Lotharingiai Károlyt például Georg Sigmund Rassler tézislapjának egyik felirata is: „Superstiti, tamin sanguine, qvam gloria gestorum, / Godefrio Bullionio, / Supremo Caesarearum Legionum Ductori, / Vienna, ab immani Turcarum, exercitu obsessa, / Liberatori fortissimo, / Expugnatori Strigonij, Vicegradi, Barcani, Vaccia, / Pesthi, Neovivarini Buda / Toties in aperta acie Victori, / Quoties cum hoste conflictum est. / Magno Christiani Nominis Bellatori, / (Sic ab ipsis barbaris hostibus nuncupata) / Heroi Gloriosissimo, / Domino ac Principi Suo Clementissimo, / In immortalem Victoriarum memoriam / Gratulandum, Venerabundus / DD. CC.” In: Johann Mätthaus Merian v. junior —Bartholome(a)us Kilian: Georg Sigmund Rassler tézislapja Lotharingiai Károly arcképével. Szignált: balra lenn: J. Matthaus Merian Jun. pinxit; jobbra lenn: Bartholome Kilian sculpsit; Papir, rézmetszet; 1686; körülvágott: 722x512 mm; ÖNB. Bildarchiv, Wien, Inv. No.: Pg. III/4/23 R; Állapota: szakadt, ragasztott; Gyűjteményi jelzetek: verso: a Fideikomissbibliothek koronás, fekete gyűjteményi pecsétje, a korona alatt a F. I. D. C. betűkkel; a Bildarchiv fekete pecsétje, a jelzettel (kétszer): Portf. Nr.:III/4/23; az ÖNB lila kis pecsétje a jelzettel: ÖNB. / Port. S.; ceruzával: 93.065.; Vízjele: nem látható. Bartholomeaus Kilian metszete, az innsbrucki egyetemen disszertációját megvédő Georgius Sigismundus Rassler tézislapjaként készült, Buda visszavételének évében, 1686-ban, Johann Matthäus Merian kompozíciója alapján. A lap közepén Lotharingiai V. Károly herceg 3/4 jobb profilban ábrázolt, diadaljelvényekkel, zászlókkal övezett mellképe látható, egy felirattal díszített talapzaton. Az allonge-parókát viselő herceg csipkezsabós páncélján az Aranygyapjas-rend rendjele. A herceg mellképe fölötti kartusban a következő felirat olvasható: CAROLO. V./ LOTHARINGIAE / ET BARRI / DUCI / &C. A lap négy sarkában egy-egy magyarázó felirattal ellátott, a herceget tettein keresztül dicsőítő allegorikus ábrázolás látható: a bal felső a diadalmas hadvezért, a jobb felső pedig emellett a keresztény Hit védelmezőjét is megjeleníti; a jobb alsó sarokban látható ábrázolás a herceget, mint államférfit, a jó kormányzót jeleníti meg. Együttes olvasatukban megjelenik elől annak a férfinak a képe, aki nemcsak hadsereggel megszerezni és megvédeni képes a rá bízott területeket, hanem békeidőben azok jó gazdája is. Balra fenn, Jerikó rombadőlésének jelenetével illusztrálva, a Józsuéval párhuzamba állított lotharingiai herceg nem egyszerűen csak városokat meghódító hadvezérként, hanem hadisikereit az isteni kegyelem által az Úr kiválasztott katonájaként elérő hősként jelenik meg (a tájhátterben romba dőlő város képe felett, balra az égen utalás — (hét harsona, Józsué megnevezése) — Jerikó elfoglalására, annak leomló falaira). A jobboldali felhőcsoportozatból kiemelkedő ágyúcső „torkolattüze” Károly herceg nevét formázza: (Carolus), Károly fegyvereinek erejét az Úr harsonáinak erejével állítva párhuzamba. A város feletti felirat: EXPUGNATORI URBIUM. Jobbra fenn, a keresztény Hit védelmezőjének szerepében, a törökök felett győzedelmeskedő katona allegóriája: a törökkel csatázó seregét ábrázoló jelenet felett a felhőket vilámlás szét, s jobb oldalt a felhőkből kardot tartó kéz nyúlik ki, utalva arra, hogy a herceget maga az ég, az Úr választotta ki a feladatra, hogy a kereszténység védelmezője, villáma legyen a törökökkel szemben. Az utalást a kép fölött felirat erősíti meg: FULMINATORI BARBARUM AGMINUM. A keresztény herceg antik hősök szerepében is megjelenik azáltal, hogy a villám mint Zeus/Jupiter villáma is értelmezhető. A menekülő törököket megőröktítő csatajelenet fölött két írásszalag, rajta a következő feliratokkal: balra: GLADIUS DOMINI; jobbra: ET CAROLI. A balra lenn látható kép a török hódoltság alatt szenvedő Magyarország felszabadítóját jövendőli a hercegben, ismét egy antik párhuzamot használva: az égből kinyúló kéz Herkules bunkósbotjával töri szét a kopár hegyek előtt megjelenített koronás magyar címert megkötöző rabláncot. A Magyar Királyság felszabadítását illusztráló jelenetet értelmezi a kép felett olvasható sor is: DOMITORI UNGARIAE HOSTILIS. Végezetül, a jobb alsó kép Tirol kormányzóját, a Habsburg-ház egyik erős támaszát ünnepli a hercegben: GUBERNATORI TYROLIS — utal a felirat Károly kormányzóságára. A sziklás tájhátter előtti felhőkből kinyúló, jogart tartó kéz feletti szöveg pedig a császárra, I. Lipótra utal, uralva az alatta ábrázolt, az osztrák császári ház dicsőségét babékoszorúval övezve hirdető császári sast.

A mellkép alatti emelvényen, Lotharingiai V. Károly címere fölött olvasható a fent idézett, a herceget dicsőítő, haditetteit magasztaló felirat, mely őt a keresztshadjáratok hőisével, Bouillon Gottfrieddal állítja párhuzamba: A felirat megnevezi a Károly által meghódoltatott fontosabb városokat és nyertes ütközetek helyszíneit is (Bécs, Esztergom, Visegrád, Párkány, Vác, Pest, Buda). A fenti felirat alatt jobbra olvasható az a két sor, amelyben a tézislap megrendelője, Georgius Sigismundus Rassler, az egyetem filozófia fakultásának hallgatója, aki Theobaldus Rieder S. J. professzor hallgatójaként 1686-ban védte meg téziseit megnevezi

magát: Devotissimus Cliens / Georgius Sigismundus Rassler L. B. a / Gammerschwang Philosophia Candidatus / defendens / Ex arena Philosophica In Vniuersitate Oenipontana / Praeside R. P. Theobaldo Riedem S. J. Philosophia Professore A.o/1686. A szöveg alatt két oldalt Buda ostromát ábrázoló jelenetek láthatók. Balra az ostromállások, alattuk a török hódoltság időtartamát és a visszafoglalás napját megadó felirat: Carolus V. etc. Budam Vngariae metropolin, iam Octies obses / sam, duodecim millibus armatorum, omnibusq[ae] instructissimam, as / sultu coepit 2. Septembris, qua die annis abhinc 145. Turcarum / frandibq, non armis cessit. Jobbra Buda látképe a Duna felől, a pesti oldal, és az ostromállások ábrázolásával. Alatta a herceget magasztaló felirat: Magnus Vezirius agonizanti iam Buda teropem laturus, ter militum / Suorum flore multatur, et tandem devictae, a Te, Carole, Bu/da' oculatus testis proximam noctem, Suorum fuga obscurum, / castrorum incendio illuminauit.

További ismert példányok: MNM TKCs: 721x514mm, lt.: 55.153; Musée Historique Lorrain, Nancy; Kupferstichkabinett, Dresden: Inv. Nr. A. 210-2; a tézislaphoz ld. még: RÓZSA 1987—88, 264—265.

14. PAZZAGLIA 1686.; bibl. App. II. 1228; Buda és Pest, no. 903.

15. Lipót is részt vett a magyarországi török háborúban, pl. az elvesztett temesvári csatában.

16. Relation de ce qui s'est passé au mariage de Monsieur le duc de Lorraine avec Mademoiselle, tant à Fontainebleau qu' à Bar, à Nancy et autres lieux, en octobre et novembre 1698. é. n., h. n.; Bibl. Nat. Paris, Lk² 1008; id.: ANTOINE 1965, 94, 95.

17. Relation de la pompe funèbre faite à Nancy le 19 avril 1700 aux obsèques de très haut, très puissant et très excellent prince Charles V^e d'unom, duc de Lorraine et de Bar. Nancy, 1700; Bibl. Nat., Paris, Lk² 999; vö. ANTIONE 1965, 95, j. 2. (irodalommal)

18. PAZZAGLIA 1686.

19. RÓZSA 1959, 53—55; GALAVICS 1986, 129, j. 286.

20. Jelen tanulmánynak nem célja a két, teljes gobelinsorozat elemzése, csupán a Lotharingiai Károly fikatív, allegorikus triumfusát ábrázoló kárpitoké. A gobelinsorozatok kérdéséhez vö.: HORVÁTH 1932, 61—75; *Prinz Eugen*. Ausst. Kat., 1933, 16, no. 16, 39, nos. 1—3; ANTOINE 1965.; NAGY 1972, 113—129; HUMBERT 1980.; HÁMORI 1986, 52—53; GALAVICS 1986, 129, j.; RÓZSA, 1987; RÓZSA 1989. 203—224; 287;

21. RÓZSA 1989, 221—223.

22. RÓZSA 1989 u. o.

23. 1715. márciusának végén a Nancyban időző II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem meglátogatta az új operaházban berendezett manufaktúrát, és látta a készülő kárpitokat. 1715. március 28-i levelében a lotharingiai udvarban állomásozó francia követ titkára így ír a látogatásról marquise de Torcy-nak: „M. l'Électeur fut voir au sortir de table la sale de l'opéra, qui est fort magnifique, les tapisseries qui sont parfaitement belles, surtout celles des campagnes du feu duc de Lorraine, auxquelles on travaille” *Archives des Affaires étrangères, Correspondance politique, Lorraine* 91, fols. 87—88; ANTOINE 1965, 35, j. 1; HUMBERT, 1980, 35., id.: RÓZSA 1989, 217.

24. Az egyesült keresztény seregek 1687. augusztus 12-én győzelmet arattak a Nagyharsány melletti ütközetben. Mohácshoz való közelsége miatt „második mohácsi csatá”-nak nevezték el a harcot, és az 1526-os mohácsi csatavesztés megbosszulásaként tekintették.

25. Fiktív, allegorikus jelenet. A valóságban az 1687. augusztus 12-i nagyharsányi győzelem után Lotharingiai Károly ellenállás nélkül szállta meg Erdély nagy részét; seregei előtt meghódolt Kolozsvár, Szamosújvár és Nagyszeben is. Ezeknek a kulcsfontosságú városoknak az elvesztése arra készítette Apafi Mihály erdélyi fejedelmet, hogy békét kössön a császárral: 1687. október 27-én megkötötték a balászfalvi szerződést, amelynek értelmében Erdély egyelőre megőrizte függetlenségét, de kénytelen volt adót fizetni a császárnak, és eltűnni, hogy területén császári csapatok állomásozzanak.

26. Ezek a darabok Mária Terézia férjének, Lotharingiai Ferencnek a nászajándékként kerültek az 1730-as években a bécsi császári gyűjteménybe, majd megalakulása után, a Kunsthistorisches Museumba. Kunsthistorisches Museum, Bécs. Inv. Nos: VII/1—VII/5, technikai adatokért és részletes leírásért lásd: ANTOINE 1965.

27. ANTOINE 1965, 71.; HÁMORI 1986, 53.

28. RÓZSA 2001.

29. A festmények egy része ma is eredeti helyén található: *Szabad rablás Buda bevétele után — Buda égése*. A testőrség terme, Hofburg, Innsbruck, Inv. No. J 7 7811; *Erdély visszafoglalása 1688-ban*. A testőrség terme, Hofburg, Innsbruck, Inv. No. J 4 7808. A gobelinek és a festmények összefüggéseiről ld. még: GALAVICS, 1986, 129. Stíluskritikai alapon RÓZSA feltételezi, hogy a petronelli ütközetet ábrázoló festmény (Bécs, Kunsthistorisches Museum, Inv. No. 7435) szoros összefüggést mutat az innsbrucki képekkel, és minden bizonnyal Herbel műve lehet. A festmény párdarabja *Bécs ostromát* ábrázolja (Kunsthistorisches Museum, Wien, Inv. No.: 7434). Ld. még: ANTOINE 1965; NAGY 1972.; GALAVICS 1986; RÓZSA 1959.

30. HÁMORI 1986: 52—53.
31. Vö. HUMBERT 1980, 136. id. RÓZSA 1989, 223.
32. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 4 7808, J 7 7811; ANTOINE 1965, 114—115; HUMBERT 1980, id. RÓZSA, 84.; GALAVICS 1986, 128—129, 284. j.; RÓZSA 1989, 216, 220.
33. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 5 7809.
34. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 5 7810.
35. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 5 7812.
36. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 5 7813.
37. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 5 7814.
38. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 4 7808. A kompozíció egyik eleme *A győzedelmes császári sereg zsákmányol a második mohácsi csata után* festményről származik.
39. Innsbruck, Hofburg, Inv. No. J 7 7811. Ez a „kis” sorozat egyetlen darabja, amelyet basse lice-en (álló szövőszék) szőttek. ANTOINE 1965, 114—115.
40. HUMBERT 1980, 137—319., 143—148., id. RÓZSA 1989, 216., 2, 3. j.; GALAVICS 1986, 129.
41. HARSANY 1938, id.: RÓZSA 1989, 216.
42. ANTOINE 1965. Ezzel a munkával párhuzamosan, egy 16. századi brüsszeli minta alapján, hat darab-ból álló hónap-sorozatot is készített a műhely, amely 1710-ben készült el. HUMBERT 1980, 23—26, idézi: RÓZSA, 1989, 216
43. ANTIONE 1965, 104.; RÓZSA 1989, 220.
44. HUMBERT 1980, 15—46, id: RÓZSA u. o.
45. Az új mesterek között voltak: Jean Depoix, Francois Sauvage és Antoine Michel (vagy Dugravier, Desgraviers). Antoine Michel (Dugravier) a párizsi Gobelin-manufaktúrából menekült Nancyba. A párizsi műhely szövőmesterei a korszak legjobbjaiknak számítottak. HUMBERT 1980, 26, id.: RÓZSA u. o.
46. HÁMORI 1986, 53; GALAVICS 1986, 129.
47. Fiktív jelenet.
48. Fiktív jelenet, ikonográfiai tárgya azonos az első sorozatéval.
49. A második számúval megegyező kompozíció, a két részre bontott, eredetileg 3. számú kárpit
50. A katonai akciók 1683. folyamán történtek.
51. Az Érd melletti Hamzsabégnél.
52. Fiktív jelenet.
53. A kárpitok ugyancsak Mária Terézia férjének nászajándékaként kerültek a bécsi császári gyűjteménybe, majd a Kunsthistorisches Museumba, Inv. Nr.: IX/1—IX/19.
54. HÁMORI 1986, 53.
55. ANTOINE 1965, 26, 27, 103; RÓZSA 1989, 220.
56. ANTOINE 1965, 106; RÓZSA u. o.
57. ANTOINE 1965, 104, 105, id.: RÓZSA u. o.
58. Mind a vázlatok, mind a kárpit-kartonok megrendelésének dátumát ismerjük: 1710. okt. 7., ld. ANTOINE 1965, 116—119.; RÓZSA u. o.
59. RÓZSA u. o.
60. Innsbruck, Hofburg, Inv. Nr.: J 1 7805.
61. Uo. Inv. Nr.: J 1 7806.
62. Uo. Inv. Nr.: J 1 7807.
63. A vonatkozó festmények attribúciójának megerősítésére a művet RÓZSA egyéb, hiteles Martin művekkel (a Versaillesben őrzött pl. *Mans ostroma* című képpel; Versailles, inv. no: MV 2061) veti össze. RÓZSA 1989, 220.
64. Krakkó, Czartoryski Museum, Kat. nr.: MK 252.; RÓZSA 1989, 220—221.
65. A vázlatosorozat a következő témákat vonultatja fel: *A petronelli csata; Vác visszafoglalása; Ütközet az észéki híd mellett, 1687; Az érdi csata; Erdély behódolása; A második mohácsi csata; Érsekújvár visszafoglalása; Buda védőinek behódolása; Szabad rablás Buda ostroma után; Lotharingiai Károly, diadalmenete Budára, 1686-ban; Szeged visszafoglalása; Esztergom visszafoglalása; Bécs, Albertina, Inv. Nos.: 10061—10071.*
66. RÓZSA, 1963, majd 1989, 221; A rajzok azonos beállításúak a kárpitokkal, és a lapokon megjelenő négyzetháló pedig arra mutat, hogy felnagyításra készítették elő őket. Van der Meulen 1690-es halálozási évéből következően Rózsza újabban azt feltételezi, hogy a rajzok ugyanúgy a Meule-tanítvány Martin műhelyéből kerültek ki, mint a nagy sorozat petit cartonjai. Véleménye szerint a sorozat többi kárpitja vagy az 1719-es lunneville-i tűzvészben, vagy később pusztulhatott el. — vö: ANTOINE 1965, 95.; RÓZSA 1989, 221.
67. ANTOINE 1965; HÁMORI 1986, 53.

68. Mité kiváltságos helyzetét az is jelzi, hogy az új operaház épületében rendezhette be jelentős műhelyét, amely a nagy megrendelések nyomán gyorsan bővült. 1711-ből a műhely számos új szövömesterének a nevét ismerjük: Josse Bacor, Jean Cardon, Henry Costre, Antoine Lainger, Pierre Massé-Lignon, Jacob Mesny, Claude Michel, Paul Antoine Moreau, Edme Pinot, Jean Baptiste, Claude Roby, Jean Pierre Rousseau, Sigisbert Sauvage, Simonet és Jean Jacques Vavoque. ANTOINE 1965, 29, HUMBERT 1980, 29., id. RÓZSA 1989, 217.

69. A Mité-műhely elhagyása után az önállósult Bacor először Luneville-ben, majd La Malgrange-ban rendezte be műhelyét. A Bécs felmentését ábrázoló, 3/b leltári számú, két, újra leszótt darab az, amelyikről, nemrégiben történt szétbontása után állapították meg, hogy a 2. számú kárpit kompozíciója után szótték. Mint azt már említettük, a szétválasztás után azonban a két darab külön-külön, két külön leltári számon került beletárolásra. RÓZSA 1989, 218.; HAMORI 1986, 53.

70. HUMBERT 1980, 67—68., 101., id. RÓZSA 1989, 218.

71. I. Lipót lotharingiai herceg 1700-ban felvette őse, a keresztesháborúk egyik központi alakja, Bouillon Gottfried által viselt „Jeruzsálem Királya” címet, ezért jelennek meg a kereten jeruzsálemi keresztek. HUMBERT 1980, 59—70., id. RÓZSA 1989, 222.

72. Charles Herbel (?): *Lotharingiai V. Károly diadalmenete Buda várába, 1686-ban, 1694, v. o. 98,5x159 cm, Felirat jobbra lent, az ágyúcső zárszerkezetén: „H. Hein:[rich] Faust: Bin 1694.”* BTM It.: 14.343., RÓZSA 1963, 149.

73. HORVÁTH 1932, 61—75.; HAMORI 1986, 53.

74. RÓZSA 1963, kat. sz.: 149; GALAVICS 1986, 129.

75. HAMORI 1986, 53.

76. GALAVICS u. o.

77. HORVÁTH 1932, 61—75.; JAJCZAY János: „Budai és Pesti veduták vallásos tárgyú képeken.” *TBM* IV. köt., 1936, 159.

1936, 159.; RÓZSA 1989, 204, 211.

78. HORVÁTH u.o.; JAJCZAY u.o.; RÓZSA u.o.

79. ANTOINE 1965, 114—115.

80. Bécs, Kunsthistorisches Museum, Inv. No. IX/14.; HAMORI 1986, 53.; ANTOINE, 1965.

81. KELÉNYI B. Ottó: Marco d'Aviano, 1935, 35.

82. PATRIARCA 1963, 85.; KELÉNYI u.o.

83. PATRIARCA 1963, 85.

84. BÉL 1986, 104. Bél azt is leírja, hogy a Te Deum után a vezérek szemlét tartottak a harcokban épen maradt török fegyverraktárban, ahol 200 különböző kaliberű ágyút, nagy mennyiségű „hadiszert” és élelmet találtak. (ibid). Források megjelölése nélkül szeptember harmadikai egyházi és katonai ünnepeket említ. SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyaglik a török főlhad. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983, 162; SUGÁR ISTVÁN: A budai vár és ostromai, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979, 260.*

85. Henrik, Szászországi herceg így ír a sortűz kísérte Te Deumról: „...den 3. Dito Die gantze Nacht durch hatte das Feuer angehalten, und sich mit Ergreifung Pulver und granaten vergrörrent, Continuirete auch den Tag immerfort. Die Stadt war indessen best möchlist besetzt, und warde be dem Churfürsten von Beiern in gegenwart des Herzogs von Lothringen und aller Generales, auch Personen von Extraction das Te deum unter Lösung der Cannonen gesungen, und nach hero die Fugados so für unteren rechtemen waren, angetzündet und zur Luft gesprenget.” In: KAROLYI 1886a, 709.; „Dall' Elettore il Duca di Lorena è andato a far cantar il Te Deum. La gloria è di Lorena...” In: *Federigo Cornaro levele Grimaninak*. In: BUBICS Zsigmond: *Avvisi del Cavaliere Federico Cornaro ambasciatore Veneto circa l'assedio e la presa della Fortezza di Buda nell'anno 1686*. Budapest, Proprietà dell'Editore, 189, note 146.; „Le 3. le Prince Charles & les Generaux vinrent au Quartier de l'Electeur de Baviere, au le Te Deum fut chanté au bruit des Trompetes, des Timbales, & des Canons, dont on fit faire trois décharges autour des Lignes. On mit aussi le feu aux Bombes qu'on y avoit enterrées pour les Ennemis, s'ils eussent osé entreprendre de les attaquer...” In: DE VIZE 1686, 323.; „Spesa la notte nella spedizione di varij Messi per comunicare a tutta l'Europa così felice nuoua, v'entrarono al far del giorno il Duca Generale con il Sereniss. Il Bauiera, corteggiati da tutt'i Capi dell'Esercito per pascere li proprij occhi co lo spettacolo di questa gia così fiera, e ostinata Nemica, & hora desolata, & abbattuta a piedi del suo trionfante Imperatore, e dato con generoso insulto, ben fondato nel proprio valore, vna reuista a posti più importanti, passo tutta la Truppa nella Tenda del Sereniss. Elettore, per ringraziare il Cielo d'vna sì insigne Vittoria, e fra lo strepito festeggiante dell'Artiglieria cantato il Te Deum, non s'vdì più tutto quel giorno che Canto, e inuito d'allegrezza da tutte le parti della Città, e dell'Armata...” In: (FRESCHOT, Casimiro): *Ristretto dell'Historia d'Vngheria e singolarmente le cose occorseui sotto il Regno dell'Augusto Leopoldo sino alla trionfante presa di Bvda*. Dedicato all'Eminentiss.

Principe Alderano Card. Cybo... da D. Casimiro FRESCHOT B. // In Bologna, per Giacomo Monti. 1686. 497. Példányok: OSZK, App. H. 1222, 470.; FSZEK: B 943/136, B 943/190, B 943/406; BAV: Mai. XI. N. III. 42; források említése nélkül írnak a Te Deumról: ZOLTÁN 1936, 21.; BTM 1986, 11.; „Si fece per prima operatione cantare sotto le tende del serenissimo di Baviera il Te Deum, con l'interuento di tutta la Generalità, in ringratiamento di tante gratie riceuute da S. D. M., terminato il quale, si fece vn triplice sbarro di tutta l'Artigleria; il quale venne accompagnato nel medesimo tempo da tutte le circoncucine Piazze Cesaree, vna dopo l'altra successiuamente, quasi fino a Vienna, per autenticare a tutto il Mondo la certezza della Gratia riceuuta”. BVRGO 1686, 330—331.

86. Közli: BALLA Antal: *Buda ostroma és elfoglalása 1686-ban*. 1936, 95; vö.: ZOLTÁN 1936, 21.; j. 27; „...A választófejedelem táborában, a Lotharingiai herceg és az egész hadsereg jelenlétével tartott tedeum(sic!) ünnepélyes volt. Ünnepélyessé tették a pompás öltözetek, a tábor és a város tűzszerzámainak ösztüze, és a bajor vonalon kívül robbantott aknák zajai... A szertartás után jelen voltam az egész tábor örömmünepén...” Francesco Grimani Frederico Cornaronak. Bécs 1686, szeptember 4. In: PÉTER 1986, 145.

87. „Per il Signor Conte Chiniscech mi humilio a Vostra Eccellenza con gran fretta, perche mi ritrovo a pranzo dal general Carffa, ove vi sono molti altri generali.” Federigo Cornaro Grimanihoz írott leveléből, kiadta: BUBICS Zsigmond: *Avvisi del Cavaliere Federico Cornaro ambasciatore Veneto circa l'assedio e la presa della Fortezza di Buda nell'anno 1686*. Budapest, Proprieta dell'Editore, 189, 146. jegyzet, magyarul PÉTER 1986, 136.; Szeptember 3-án Budán kelt levél, az *Avvisi di Bologna* szept. 25.-i számában publikálta MONTI.

88. HAUSZMANN Alajos: *A magyar királyi vár. Die ungarische Königsburg. Le Château royal de Hongrie*. Budapest, 1912.

89. A kárpit jól látható, az Iparművészeti Múzeum Adattárának Flt. 4971-es fotóján. Közli: VADÁSZI Erzsébet: *Magyar Versália*. Miemlékek Állami Gondnoksága, Budapest 2007, 184, 17. kép.; RADISICS Jenő: „A magyar művészi ipar az ezredéves kiállításon” és SZALAY Imre: „A renaissance épületsoport.” In: *Magyarország Történeti Emlékei az 1896. évi ezredéves országos kiállításon*. Szerkesztik: Dr. CZOBOR Béla, a M. Tud. Akadémia tagja, SZALAY Imre, a M. N. Muz. Igazgatója. Kiadja a Kereskedelmi M. Kir. Minister [sic!] támogatásával Gerlach Márton és társa, Budapesten és Bécsben. Nyomatott Hornyánszky Viktor Cs. És Kir. Udva. Könyvnyomdájában, Budapesten, az 1897–1901. évek alatt.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA ÉS RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ANTOINE 1965=ANTOINE, Michel: *Les manufactures de tapisserie des ducs de Lorraine au XVIIIe siècle (1698–1737)*. Nancy, 1965.

APPONYI Sándor: *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*. I., Budapest, 1900.

APPONYI, Alexander Graf: *Hungarica. Ungarn betreffende im auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. Band II., Band III., XVII und XVIII Jahrhundert (bis 1720). München, Jacques Rosenthal's Verlag, 1903.

APPONYI, Alexander Graf–DECSI, L. besorgt, gesammelt und beschrieben von: *Hungarica. Ungarn betreffende im auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. IV. Band. Neue Sammlung. II., XVII. und XVIII. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézsi. München, Verlag Jacques Rosenthal, 1927.

Avvisi di Bologna, Li 2. Febraro 1684–Li 2. Aprile 1687. [Bologna], Per Giacomo MONTI. Sotto le Volte de POLLAROLI.

BARTA János, ífj.: *Budavár visszavétele*, [Budapest], Kossuth Könyvkiadó, 1985.

BÉL 1986=BÉL Máttyás: *Buda visszavívásáról. Megjelent Buda ostromának 300. évfordulójára*. Szerk.: DÉR Balázs, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.

BTM 1986=*Buda visszavívása*. Emlékkiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban. Kat. Szerk. FENYVESI László. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1986.

BUBICS, Sigismondo trad. ungh ed introd. stor.: *Avvisi del Cavaliere Federico Cornaro, ambasciatore veneto, circa l'assedio e la presa della fortezza di Buda nell'anno 1686*. Budapest, Franklin, 1891.

[BUBICS, Zsigmond]: *Cornaro Frigyes velencei követ jelentései Buda várának 1686-ban történt ostromáról és visszavételéről*. Magyar fordítással és történeti bevezetéssel ellátta Bubics Zsigmond kassai püspök (kézirat gyanánt). Budapest, Fanklin Társulat, 1891.

Buda és Pest 1686. Évi visszafoglalásának egykorú irodalma. Összeállította: KELÉNYI B. Ottó. Kny. Fővárosi Könyvtár Évkönyve. Budapest, 1936.

BVRGO, Gio. Batista de: Vol. I.: *Viaggio di cinque anni In Asia, Africa, & Europa del Turco di D. Gio. Battista*

- de Bvrgo Abbate Clarensis, e Vicario Apostolico per gli Sommi Pontefici Clemente X., et Innocenzo XI. nel Regno sempre Cattolico d'Irlanda. Con la distinta descrizione delle Forze, Fortezze di detti paesi, tanto in terra ferma, com'anche di tutti i Porti di Mare, e di tutte le Isole. Con la descrizione di Gierusalem, Gran Cairo, Alessandria, Constantinopoli, et altre Citta di Turchia, con molte altre Curiosita. Dedicato alla Sacra Maesta di Maria Beatrice Regina Regnante d'Inghilterra, sotto la prottione della SS.ma Trinita', e di Maria Vergine Annvntiata. //In Milano, Nelle Stampe dell'Agnelli. è. n. [1686]; Vol. II.: *Viaggio di cinque anni In Asia, Africa, &Europa di Don Gio. Battista de Bvrgo Dottore Sorbonico, Abbate Commendatorio de Clar, e Vicario Apostolico della Diocesi de Killally, nel Prouincia Tuamense in Conatia per gli Sommi Pontefici Clemente X., & Innocenzo XI. Parte Seconda. Dedicato alla Sacra Maesta' della Principessa Maria Beatrice D' Este Regina regnante della gran Bretagna, Francia, & Irlanda.* //In Milano, Nelle Stampe dell'Agnelli. Con lic. de' Sup. e con privilegio. è. n. [1686]; Vol. III.: *Viaggio di cinque anni In Asia, Africa, &Europa di D. Gio. Battista de Bvrgo Abbate Clarensis, e Vicario Apostolico nel Regno sempre Cattolico d'Irlanda. Parte terza. Dedicato a Sva Altezza Serenissima, l'Eminentissimo Cardinale e Prencipe d'Este, Protettore dal Regno d'Inghilterra, Sotto la prottione della Santissima Trinita, Maria sempre Vergine e Madre Annonciata, e S. Gio. Battista.* //In Milano, Nelle Stampe dell'Agnelli. Con licenza de' Superiori. [è. n.; 1688]
- FRANKÓI 1886=FRANKÓI Vilmos: *XI. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól.* Budapest, 1886.
- FRANKÓI 1903=FRANKÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összekötetései a római Szent-székkel. A mohácsi véstől Magyarországnak a török járom alól fölszabadításáig.* Budapest, Szent István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, 1903.
- FRANKÓI 1903/2=FRANKÓI, Guglielmo: *Papa Innocenzo XI (Odeschalchi) e la liberazione dell'Ungheria dal giogo Ottomano.* In base di documenti diplomatici dell'Archivio Vaticano. Firenze, Bernardo Seber Librajo-Editore, 1903.
- [FRESHOT, Casimiro]: *Ristretto dell'Historia d'Vngheria e singolarmente le cose occorseui sotto il Regno dell'Augusto Leopoldo sino alla trionfante presa di Bvda.* Dedicato all'Eminentiss. Principe Alderano Card. Cybo... da D. Casimiro FRESHOT B. // In Bologna, per Giacomo Monti. 1686.
- GALAVICS 1986=GALAVICS, Géza: *Kössünk kardot a pogány ellen,* Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1986
- HARSANY, Z.: *Le cour de Leopold duc de Lorraine et de Bar (1698–1729),* Nancy, 1938.
- HÁMORI, 1986=HÁMORI, Katalin: *Egykorú festmények Buda 1686-os visszafoglalásáról.* In: BTM 1986.
- HORVÁTH 1932=Dr. HORVÁTH Henrik: „H. Heinrich Faust és a bécsi goebelinek.” *TBM* 1932.
- HUMBERT 1980=HUMBERT, CH.: *Décorations ephemeres et theme dynastique a la cour de Lorraine. Le Pays Lorraine,* 1980.
- HUMBERT, CH: „Aspect oriental des fetes triomphales au retour du duc Léopold Ier de Lorraine (1698—1699)”. *Gazette des Beaux Arts*, XCV (1980).
- IMMICH 1900=IMMICH, Max: *Papst Innocenz XI.* Berlin. 1900.
- JAJCZAY János: „Budai és Pesti veduták vallásos tárgyú képeken.” In: *TBM* IV. köt., 1936, 159.
- KÁROLYI, 1886=KÁROLYI, Árpád: *Buda és Pest visszavívása 1686-ban.* Budapest, 1886.
- KÁROLYI 1886/2=Buda és Pest visszavívása 1686-ban. A kétszázötven éves évfordulóra átdolgozta és kibővítette WELLMANN Imre. Budapest, 1936.
- KELÉNYI BÉLA OTTÓ: *Marco d'Aviano,* Budapest, 1935.
- KLOPP 1882=KLOPP, ONNO: *Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz.* Graz, 1882.
- KLOPP 1883=KLOPP, ONNO: *Corrispondenza epistolare tra Leopoldo I. Imperatore ed il P. Marco d'Aviano capuccino.* Graz, 1883.
- La Turca Fedele nella presa di Coron, e suoi Accidenti Amorosí. Con un succinto racconto fatto da un schiavo della vita, amóri, fortune, arioni, e disgrazie del famoso Co. Emmerico Techeli. E con l'intiero ragguaglio di tutto cio che di notabile occorse nell'Assedio, e Presa di Buda.* DEL MIONI. In Lucca, per Salvat. e Giandom. Marese[andoli]. Con licenza de' Superiori. [è. n.] [1686]
- Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról, 1686.* Szerk: KUN József. Bev.: NAGY László. Ford., és sajtó alá rend., a szójegyzéket és a mutatókat írta: MOLLAY Károly. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 1986.
- Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról.* Ford: MOLLAY K., Bev. NAGY L., szerk. KUN J., Budapest, 1991.
- MAIETTA 1686=*Poesie di diversi autori per la gloriosa conquista fatta dall'Armi Cesaree Della real Citta di Buda ...* raccolte da Giuseppe Ambrogio MAIETTA..., Roma, 1686.
- NAGY 1972=NAGY L.: „A Buda visszafoglalását ábrázoló lotharingiai gobelinek kérdései.” *TBM*, XI, 1972.

- PASTOR, 1930=PASTOR, Ludwig Freiherr von: *Geschichte der Päpste*. Bd. 14., Freiburg im Bresgau, 1930.
- PATRIARCA 1963=PATRIARCA, Emilio: *Il Padre Cappuccino Marco d' Aviano*, Verona, 1963.
- PAZZAGLIA 1686=[PAZZAGLIA, Francesco Maria]: *Al sereniss. dvca Carlo V. di Lorena general dell'Armi Cesare Contro la Potenza Ottomana che doppo la Prodigiosa Liberazione di Vienna ed Acquisto d'altre Piazze ha superato valorosamente l'importantissima Bvda Capitale dell'Vngheria*. Oda del Pazzaglia // In Venetia. Appresso Andrea Poletti. S. a. [1686]; bibl.: App. II. 1228; Buda és Pest: no. 903.
- PÉTER 1986=*Magyar Levelestár. Buda ostroma 1686*. Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta PÉTER Katalin. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.
- [RICHARDS, Jacob]: *A Journal of the siege and taking of Buda by the Imperiall army, under the conduct of the Duke of Lorraine, and his Electoral Highnesse the Duke of Bavaria. Anno Dom 1686*. By Mr. Jacob Richards one of his Majesties Engineers, who was appointed by the Right noble the Lord Dartmonth, Master generall of his Majesties ordnance, etc. to serve in the said Army... Published by his Majestyes command [London.] Printed for M. Gilliflower... and J. Part Ridge... 1687. SIMONYI 1859.
- RÓZSA 1959=RÓZSA György: *Régi magyar csatáképek*, Budapest, 1959.
- RÓZSA 1963=RÓZSA György: *Budapest régi látképei (1493–1800)*. Budapest, 1963.
- RÓZSA 1987=RÓZSA, György: *Schlachtenbilder aus der Zeit der Befreiungsfeldzüge*, Budapest, 1982.
- RÓZSA 1988=RÓZSA György: „Thesenblätter mit ungarischen Beziehungen.” In: *Acta Historiae Artium*, no. 33, 1987—1988.
- RÓZSA 1989=RÓZSA György: „Falikárpitok Lotharingiai Károly győzelmeiről.” *Studia Agriensia* 9. köt., Eger, 1989.
- RUMY Károly György: „Babocsay Izsák: Fata Tarczaliensis, azaz Tarczal városának főbb változásai.” In: *Monumenta Hungarica Sermone Nativo Scripta, az-az a magyaroknak magyar nyelven irt emlékezetes írásai*. I–III., Pest, 1815. 2. kiadás: Pest, 1817.
- SIMONYI, E.: *Magyar történelmi okmánytár londoni könyv-és levéltárból*. MHHD 5, Pest, 1859.
- SUGÁR István: *A budai vár és ostromai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979.
- SUGÁR István: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.
- [VIZE, De J]: *Histoire du Siege de Bude*. A Paris, Chez G. de Luyne dans 1a Salle des Merciers, á la Justice. Eu la Boutique de la Veuve C. Blageart, Court-neuve du Palais, ai Dauphin. Et T. Girard, dans la Grande Salle, a l'Envie. MDC. LXXXVI. Avec Privilege du Roy. [1686]
- ZOLTÁN 1936=ZOLTÁN József: *A barokk Pest-Buda élete. Ünnepek, szórakozások, szokások*. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1963.

* Jelen tanulmány a 2002-ben *Prezentáció és reprezentáció — Buda 1686-os visszafoglalásának európai fogadtatása: ünnep és közvélemény* címmel írt Ph.D. disszertációnak az innsbrucki ünnepeket tárgyaló fejezetéből kiemelt, és Jacques Charles-Gaffiot: *La Cour de Lorraine et ses meubles, 1698—1766* (Lunneville, 2008.) könyve számára átdolgozott írás magyar fordítása.

A TABÁNI SZARVAS-HÁZ

A régi Tabán kevés megmaradt épületeinek egyike a 20. században többször is inkább csak a véletlen szerencsének köszönhetően menekült meg a lebontástól. Az ódonnak érzett házat a késő 19. századtól számos legenda övezte. Tartották róla, hogy Mátyás király vadászlakának vagy vadászai lakának helyén áll,¹ hogy a 18. század elején vagy közepén épült,² hogy Szarvas néven fogadó volt és már a 18. században,³ hogy egy fegyverkovács hűtlen feleségét az udvari kútba ölte,⁴ hogy Kisfaludy Károly és Bajza József ide tértek be esténként sörözni Virág Benedeknél tett látogatásaik után,⁵ hogy lakott benne Déryné Széppataki Róza és Kántorné Engelhardt Anna⁶ és hogy itt volt Nagysándor József vagy Aulich tábornok főhadiszállása Buda ostromakor.⁷

Tudni annyit tudtunk csupán, hogy a Budán 1810-ben elrendelt építési engedélyezésre beadott egyik legkorábbi terv e ház bővítésének terve, amelyen a mai épület felét — két-harmadát már állóként rajzolták meg. (4—5. kép)

Magam 1995-ben írtam róla építéstörténeti dokumentációt⁸ és ezzel párhuzamosan alapos felmérése is megtörtént,⁹ majd a következő évben utcai homlokzatainak felújítása alkalmat teremtett a szondázáson valamivel túlmenő falkutatásra.¹⁰ A kutatás nem terjedhetett ki a folyamatosan lakott épület belső tereire, illetve udvari homlokzataira. Az építéstörténet alább jelzett vagy nem jelzett, legtöbb bizonytalan pontját belső falkutatás és ásatás tisztázhatná.

A VÁRVÉDELMI ÖVEZET SZŰKÍTÉSE

— A TELEK KIMÉRÉSE ÉS HASZNÁLATBA ADÁSA

A budai vár 1686-os visszafoglalása után a várat övező terület a várlejtő aljáig, de a nyugati és déli oldalon ennél jóval szélesebb sávban, katonai igazgatás alatt maradt: az erődítési terület (a *Fortifications-* vagy *Glacis-Gründe*) részét képezte. Ezt az Udvari Haditanács 1752-ben is megerősítette, amikor elrendelte a várvédelmi övezet pontos határának kitűzését, azaz kijelöltette az úgynevezett védelmi vonalat (*Demarkations-Linie*). Ezen belül — a vár védműveitől lövésnyi távolságra — mindenféle építkezést tiltottak. Az 1752-es védelmi vonal a Tabán felől nagyjából az Ördög-árok, azaz a mai Krisztina körút vonalában húzódott, noha a gyakorlatban például a tabáni plébániatemplom környéke folyamatosan lakott volt.

Déli irányból a várat nem is lehetett megközelíteni. A feljutáshoz a Fehérvári-kapu vagy a Vízi-kapu felé kellett kerülnie mind a fehérvári országúton, azaz a mai Gellért fürdő táján elhelyezkedő vámháztól a Duna-parton, majd a mai Döbrentei utca vonalában érkezőknek;